

ZVONIMIR JUNKOVIĆ

Nica

PRILOG ZA SUVREMENU ČAKAVSKU DIJALEKTOLOGIJU

1. *Pretpostavke o podrijetlu čakavskog dijalekta*

1.1. Primjeri iz čakavskih govora zauzimaju počasno mjesto u svim poredbenim gramatikama slavenskih jezika, naročito u poglavljima posvećenim prozodiji. Pojava je razumljiva, jer ozbiljno raspravljanje o praslavenskom akcentu počinje u doba kad su naši istaknuti stručnjaci objasnili fiziološku narav i postanak čakavskog akuta u riječima kao *strāža*, *mlādā*, *krāl̄j*, *mlātī* (Belić, 1909, 1914; Ivšić, 1911).

Ali zavidan je položaj teže sačuvati nego steći. Čakavska dijalektologija danas ne uživa ugled koji joj ranije, u okviru slavištike, nitko nije osporavao. Može se čak reći da su od stare slave ostali samo neplaćeni dugovi: loše postavljeno i zato neriješeno pitanje o akcenatskim odnosima između čakavskog sjeverozapada i jugoistoka (Belić, 1935, 1951—1952; Ivšić, 1951).

1.2. Belić je utvrdio da se novljanska i kastavska akcentuacija po stanovitim crtama razlikuju od hvarske, i da se ova posljednja baš po tim crtama približuje posavskoj. Na taj je način dovedeno u pitanje jединство i zajedničko podrijetlo čakavskog dijalekta. Samo je sjever u punom smislu riječi čakavski, a matica iz koje su se razvili dalmatinski govori bila bi štokavsko-čakavska.

Ivšić se usprotivio takvu zaključku ističući da u posavskom postoje i osobine značajne za čakavski sjever, te napominjući da se zajedničke crte u srodnim govorima ne sastaju u splet već da se sijeku i prepleću.

1.3. Ivšićeve prigovore izrazili bismo danas, zahvaljujući tekovinama dijakroničke lingvistike, mnogo odlučnije i dali im oblik načelnih primjedaba. Izoglose, kad ih promatramo kao zbroj pojedinačnosti, kadre su ukazati na genetičku bliskost, ali ju ne mogu ni pokazati ni dokazati. Za razliku od prostorne i tipološke bliskosti, koje se ustanovljuju sinkronički ili pankronički — uspoređivanjem tvarnih i strukturalnih sličnosti u istovremenosti ili svesremenosti, genetičke se veze utvrđuju dijakronički — izvođenjem iz zajedničkog predloška, »prajezika«.

Svi su čakavski i štokavski govori, dakako, srodni po podrijetlu, jer ulaze u sastav zapadnog ogranka južnoslavenske zajednice. Želimo li, međutim, pokazati da je srodnost između hvarske i posavske akcentuacije značajnija od one što postoji između hvarske i novljanske, moramo postupiti ovako:

a) izgraditi prozodijski predložak iz kojeg se izvode sve staroštokavske i staročačavske akcenatske osobine;

b) izvesti iz općeg predloška dva posebna; iz jednog od njih proistekle bi samo sjeverne čakavske crte, iz drugog isključivo južne i posavske.

1.4. Odlučno, je dakle, ovo pitanje: mogu li se, na osnovu Belićevih podataka, izgraditi spomenuti predlošci?

Umjesto da odgovore na to pitanje, čakavski su dijalektolozi prihvatili bez pogovora predloženi okvir, i na taj se način upustili u raspravljanje koje traje već desetljećima a da mu nitko nije opravdao ni polazište, ni smisao, ni svrhu. Pogledamo li plodove takva stava, lako ćemo ustanoviti da o akcenatskim odnosima između sjevera i juga znamo upravo onoliko koliko smo znali 1935. godine, kad je Belić objavio svoj rad o osnovnoj čakavskoj akcentuaciji.

Opisi ranije nepoznatih ili slabo poznatih govora nisu unaprijedili istraživanje nego su samo zamutili i zamrsili početne spoznaje o prozodijskim sustavima. Sa svakim novim radom posvećenim akcenatskim pitanjima izbija na vidjelo činjenica da »hvarskih« osobina ima i u sjevernoj oblasti a »novljanskih« i na jugu. Ne zna se da li izabrane crte određuju genetičku bliskost ili tek prostornu i tipološku. Nema mjerila po kojima bi se za stanovite izoglose moglo reći da su važnije od ostalih, pa se neke od njih samovoljno proglašuju bitnima. Nemoguće je odrediti pripadnost datog sustava sjeverozapadnoj ili jugoistočnoj skupini, jer nitko nije kazao što je odlučno: broj izoglosa ili njihova priroda.

1.5. Sveukupno znanje o odnosima između čakavskog sjevera i juga moglo bi se sažeti ovako:

a) Novi se razlikuje od Hvara po mjestu akcenta u pojedinim fonološkim i morfološkim kategorijama, po metatoniji u pridjeva i glagola, po prirodi tona u zamjenica i u produljenim slogovima, po uvjetima u kojima se duljenje vrši i po čuvanju dužina iza akcenta;

b) najvažnijom se razlikom smatra narav tona u produljenom slogu; ton je u Novome uzlazan — *dīm, stārca, divōjka*, na Hvaru silazan — *dīm, stōrca, divōjka*;

c) za većinu se govora može reći da su prelazni, jer se po nekim crtama slažu sa sjeverom a po nekim s jugom (Hraste, 1959; Jakić-Cestarić, 1960; Moguš, 1966; Jurišić, 1966; Finka, 1971); tako Vrgada ima devet osobina zajedničkih s Novim i četiri s Hvarom.

1.6. Navedene su činjenice značajne s gledišta lingvističke geografije, ali — u obliku u kojem su izložene — nemaju nikakve vrijednosti za utvrđivanje genetičkih veza.

Praksa je pokazala ono što bi teorija morala pretkazati: o podrijetlu se južnočakavskog sustava ne može uspješno raspravljati na osnovu Beličeve pretpostavke. Stoga je teško razumjeti zašto novo pokoljenje čakavskih istraživača želi i dalje nabrajati i zbrajati pojedinačna slaganja ili neslaganja umjesto da sprovede u djelo načela suvremene lingvistike: jezične pojave ne valja proučavati izdvojeno već u njihovoj međusobnoj povezanosti.

2. Dijakroničko proučavanje prozodijskih osobina

2.1. Suvremeni su lingvistički nazori izmijenili bit poredbenog i povijesnog proučavanja, dovodeći u pitanje opravdanost načela razrađenih u devetnaestom stoljeću. Glavnim se uzrocima razvitka ne smatraju više slijepa sila glasovnih zakona, hirovitost i nesavršenost govora, površinska analogija i spoljašnji utjecaji. Ako jezik shvatimo kao sustav u kome svaka jedinica duguje svoju posebnost vezama što ih podržava s ostalim članovima, značajne su podudarnosti i razlike samo one koje zahvaćaju čitave kategorije a značajne su preinake samo one koje unose novost u odnos među jedinicama. Tvarna sličnost zaslužuje pažnju ako joj odgovara sličnost po vrijednosti, a tvarna promjena zaslužuje pažnju ako odražava — u vidu uzroka ili posljedice — strukturalnu promjenu.

Novim pogledima na jezik, na jezične skupine na razvitak i stupanj srodnosti unutar slavenske zajednice morali bi odgovarati jednako novi pogledi na ista pitanja u okviru čakavskog dijalekta. Kad taj uvjet bude ispunjen, naša će dijalektologija ponovo zauzeti položaj koji joj u slavističkom svijetu, s obzirom na zanimljivost

građe, prirodno pripada. Dosta je stručnjaka što se načelno slažu sa suvremenim teorijama, ali je malo takvih koji ih dosljedno primjenjuju. Trenutna je slabost naše akcentologije manje u nedostatku prikaza, opisa i rasprava, a više u zastarjelom načinu na koji se pojedinim pitanjima pristupa. Dobro je imati na raspolaganju velik broj podataka, još je bolje raspolagati podacima korisnim za plodonosno uspoređivanje i suvislo tumačenje jezičnih pojava.

2. 2. U ovom bih radu htio predložiti novu osnovicu za objašnjavanje akcentatskog razvitka na čakavskom području i za utvrđivanje genetičkih veza između sjevernih i južnih govora. Želimo li odgovoriti na pitanje: je li hvarska akcentuacija po podrijetlu bliža novljanskoj ili posavskoj? — potrebno je izvršiti tri predradnje.

Prva se sastoji u tumačenju crta po kojima se »prelazne oblasti« kao Vrgada ili Senj odvajaju od Hvara, Brača ili Visa i približuju novljanskom ili kastavskom sustavu.

Druga se sastoji u osvjetljavanju osobina po kojima se iste oblasti približuju čakavskom jugu i udaljuju od sjevera. Tu dolazi prvenstveno u obzir odsutnost metatonije u pridjeva i glagola: *stāri, sīto, gīne, rīže*.

Treća bi predradnja morala utvrditi da li značajke što povezuju hvarske i posavske govore imaju zajedničko podrijetlo ili su se razvile nezavisno u svakom sustavu.

2.3. Ovaj je prilog shvaćen kao prva od triju predradnja, te ima za polazište osam prozodijskih crta po kojima se Vrgada slaže s Novim i odvoja od Hvara (Jurišić, 1966):

Novi

- (1) *dīm, stārca, divōjka*
- (2) *kabāl, kablā; badāñ, badña*
- (3) *kotāl, kotlā*
- (4) *gūdāc, gūcā; kolāc, kōlcā*
- (5) *pīsmō; jāpnō*
- (6) *prāg; bōb*
- (7) *iglā*
- (8) *krāva; bāba; stārac*

Hvar

- (1) *dīm, stōrca, divōjka*
- (2) *kabōl, kōbla; badōñ, bōdña*
- (3) *kotōl, kōtla*
- (4) *gūdāc, gūlca; kolāc, kōlca*
- (5) *pīsmo; jōpno*
- (6) *prōg; bōb (buob)*
- (7) *jaglā ili jōgla; Asg jōglu*
- (8) *krāva; bāba; stārac*

Deveta osobina: čuvanje dužine iza akcenta u vrgadinskim govorima — gubljenje takve dužine u hvarskim, nije uzeta u obzir, jer je za utvrđivanje srodnosti po podrijetlu beznačajna. U primorskom Senju dužine iza akcenta nema (Moguš, 1966), a na Braču je ona sačuvana ili nanovo uvedena: *kōpān, kōpāmo, zēcōn* (Hraste, 1940). Morfološka je dužina sačuvana i na Hvaru, što se vidi po prijelazu *ā > o*: Gpl *pāloc, pōsol < pālāc, pōsāl* (Hraste, 1937).

Usput napominjem da u Jurišića, za kojim se poveo i Finka, pogrešno stoji za Hvar: Nsg *jôgla* — Asg *îglu*; u Asg na čitavom je Hvaru u upotrebi oblik *jôglu*, a u Nsg neki govori imaju *jaglã*, kao Brusje, a neki *jôgla*, kao Vrboska (Hraste, 1937).

2. 4. Povijesni se razvoj akcentuacije, kao i svake jezične pojave, može pratiti na dva načina. Tradicionalna poredbena gramatika izdvaja proučavanu jedinicu i opisuje njene stvarne preinake. Riječ je *dim* imala u praslavenskom dugi uzlazni akcenat — *dýmъ*; on se pokratio i postao kratkouzlazni — *dim*; u nekim je govorima ton ostao uzlazan (sjeverno čakavsko područje) a u drugim postao silazan (posavsko i južno čakavsko područje); zatim je ispred zvonkih glasova u nekim krajevima došlo do duljenja, te se kratkouzlazni pretvorio u novi akut, *dim* > *dîm*, a kratkosilazni u novi cirkumfleks, *dîm dîm*.

Kad pratimo razvoj pojedinačne sastavnice, nejasni nam ostaju i uzroci, i posljedice, smisao promjene.

Dijakroničar postupa drukčije, jer smatra da valja poštivati ono što je u jeziku bitno. A bitne nisu stvarne posebnosti jedinica već njihova uzajamna zavisnost. U skladu s tim, lingvist određuje vrijednost i ulogu sastavnica unutar odgovarajuće kategorije, što znači da za svako razdoblje uspostavlja čitav sustav ili bar njegov suštinski dio. Dugouzlazni akcenat u riječi *dýmъ* supostoji s dugosilaznim u riječi *darъ* i s kratkim na poluglasu u riječi *sôd'ъ*. Slabljenje i otpadanje poluglasa izaziva pomak siline s nastavka na osnovu — *sûd*, a opasnost od jednačenja *dim* = *sûd* uzrokuje pokraćivanje *dim* > *dîm*. Tri su akcenatska tipa sačuvala posebnost, samo što se ona drukčije ostvaruje: *dâr* — *dîm* — *sûd*.

Kad pratimo razvoj sustava, pokraćivanje u primjerima kao *dîm*, *prâg* postaje obrazloženo.

2. 5. Dijakroničko proučavanje pretpostavlja niz sinkroničkih opisa i usporedbu čitavih kategorija u različitim vremenskim razdobljima. Povijest se izdvojene jedinice može izložiti u nekoliko riječi, naročito kad se ograničimo na njen tvorni izgled. Razvitak sustava i vrijednosti nameće istraživaču složene analize i iscrpne prikaze, a ovi zahtijevaju razradu teoretskih postavaka. Razumljivo je stoga da objašnjenju »glavne razlike« *dîm* — *dîm* (§ 1.5) mora prethoditi utvrđivanje odnosa između pojedinih prozodijskih osobina.

Budući da sam svoje poglede na ulogu akcenatskih obilježja izložio na drugom mjestu (Junković, 1968, 1969), ovdje ću napomenuti samo najnužnije.

2. 6. Naziv je akcenat u slavistici dvosmislen jer označuje i silinu i spoj triju crta: siline, trajanja i tona.

Silina se ostvaruje na samoglasniku ili slogotvornom suglasniku, ali obilježuje čitavu akcenatsku cjelinu. Ta je cjelina potpuna kada se sastoji od proklitike i riječi: *ù grād*, nepotpuna kad se sastoji isključivo od samostalnog dijela, riječi: *grād*.

Dužina se također ostvaruje na samoglasniku ili slogotvornom suglasniku, ali ne obilježuje ni akcenatsku cjelinu ni riječ. Postoje dvije vrste dužina: fonematičke i prozodijske. Prve obilježuju i dati glas i slog, pa su bitne za prepoznavanje samoglasnika; u primjerima kao *grād — grād*, dužina je u opreci s kraćinom (*ā*) ~ (*a*), omogućuje razlikovanje dvaju fonema, pa je fonematička. Ispred zvonkih suglasnika što zatvaraju slog, samoglasnik je u Novom obavezno dug: *dīm*, *stār-ca*, *divōj-ka*, *lokār-da*; tu nema opreke (*ī*) ~ (*i*), (*ā*) — (*a*) ili (*ō*) — (*o*), pa dužina nije bitna za prepoznavanje samoglasničkog fonema; ona obilježuje samo slog, i zato je prozodijska a ne fonematička.

2. 7. Ton je u mnogim čakavskim govorima dvojak: silazan i uzlazan, ali tonske su razlike ostvarive isključivo u dugom naglašenom slogu: *sūd — sūd*. Tonovi nisu u opreci ni onda kad su posrijedi kratki slogovi, bili oni naglašeni ili nenaglašeni, ni onda kad se radi o dugim slogovima bez siline.

Dvosložnim ruskim oblicima sa silinom na prvom dijelu odgovaraju ponekad jednosložni čakavski oblici sa silaznim tonom: *górod — grād*, a dvosložnim ruskim oblicima sa silinom na drugom dijelu odgovaraju čakavski oblici s uzlaznim tonom: *korólъ — krāl̄j*. Sličnu podudarnost primjećujemo i onda kad su u pitanju sažimanja: *pōjas > pōas > pāas > pās — gospojā > gospoā > gospaā > gospā*. Dugi se slog ponaša kao da je sastavljen od dva djela, od dvije more. Silina na prvoj mori izražena je silaznim tonom, silina na drugoj mori uzlaznim: *'aa = ā — a'a = ā*.

2. 8. Zavisnost tona od siline odavno je utvrđena i zato dobro poznata svim slavistima. Nije, međutim, dovoljno uočiti stanovite činjenice nego valja iz njih izvesti sve potrebne zaključke. Ako uzlaznost i silaznost pokazuju mjesto gdje se ostvaruje silina, to znači da tonovi nisu, s fonološkog gledišta, samostalne jedinice. U nenaglašenim slogovima nema razlike po mjestu akcenta, pa zato nema ni tonske opreke. Silina se ne može ostvariti u dva posebna položaja ni onda kad je slog kratak, jednomoran. Različiti tonovi nisu, dakle, zamislivi ni u tom slučaju.

I u praslavenskom i u čakavskom, jedinica je trajanja mora a ne slog. Kako more ne mogu biti ni silazne ni uzlazne već samo naglašene i nenaglašene ili visoke i niske, važno je naglasiti slijedeće činjenice:

a) stari i novi akut (*dýmъ, síla — krāl̄j, sūša*) odražavaju silinu na drugoj mori — *dy'ymъ, sí'ila, kra'alj, su'usa*, što znači da imaju istu fonološku vrijednost; razlika je među njima morfolo-

ške naravi — prvi ukazuje na staro mjesto akcenta, a drugi na pomak siline s nastavka na posljednju moru osnove — *kraal'v*, *suuša* > *kra'alj*, *su'uša*;

b) kratkosilazni akcenat, pokraćeni akut i tzv. kratki akut — *brōda*, *dīma*, *vōlja*, odražavaju silinu na jednoj mori kratkog sloga, što znači da i oni imaju istu fonološku vrijednost; i među njima postoji razlika morfološke naravi — u riječi *brōda* silina je na prvoj mori akcenatske cjeline (*od broda*, *'oko broda*), u riječi *dīma* silina je na korijenu (*od dīma*), u riječi *volja* silina je povučena s nastavka na posljednju moru osnove — *volja* > *v'olja* kao *suuša* > *su'uša*.

2. 9. Iz navedenog proizlazi da za prahrvatskosrpsko razdoblje ne bismo smjeli pretpostaviti oblik *dīm* s kratkouzlaznim akcentom. Ako nema oblika *dīm*, onda nema ni metatonije *dīm* > *dīm*, pa »glavnu razliku« između čakavskog sjevera i juga: *dīm* — *dīm*, moramo drukčije objasniti.

Međutim, prije nego utvrdimo zašto se Hvar ne slaže s Novim u pogledu tona ispred zvonkih glasova u zatvorenom slogu, potrebno je vidjeti zašto u takvu slogu dolazi do duljenja i zašto je u sjevernim govorima silina na drugoj mori produženog samoglasnika: *dī'im*, *sta'ar-ca*, *divo'oj-ka*, *loka'ar-da*.

3. Podrijetlo uzlaznog tona u produljenom slogu

3.1. U mlađem praslavenskom razdoblju, koje je obilježeno postojanjem isključivo otvorenih slogova, razlikujemo u Asg o-osnova ova tri glavna akcenatska tipa:

Tip I	Tip II	Tip III
<i>s'q̄d'v</i> , <i>d'aarv</i>	<i>pra'agv</i> , <i>dy'yvmv</i>	<i>sq̄d'v</i> , <i>kraal'v</i>
<i>br'odv</i> , <i>b'orv</i>		<i>bob'v stol'v</i>

U tipovima II i III silina pripada riječi i ostvaruje se na osnovi (II) ili na nastavku (III). U tipu I silina ne pripada riječi nego akcenatskoj cjelini i ostvaruje se uvijek na početnoj mori; kad je cjelina potpuna, naglašena će biti proklitika: *z'a sq̄d'v*, *z'a daarv*, *z'a brodv*, *z'a borv* (Junković, 1970).

3.2. Pošto je oslabio krajnji poluglas i prestao biti nosiocem siline, ova se pomakla za jednu moru prema početku riječi:

<i>sq̄d'v</i> > <i>s'q̄d'v</i>	<i>kraal'v</i> > <i>kra'alv</i>
<i>bob'v</i> > <i>b'obv</i>	<i>stol'v</i> > <i>st'olv</i>

Time je došla u opasnost razlika između II i III, kad se radi o dugim samoglasnicima, te razlika između I i III, kad su posrijedi kratki: *pra'agv* = *s'q̄d'v* i *br'odv* = *b'obv*.

Stanje nam u današnjim sustavima pokazuje da je spomenuta opasnost od jednačenja uklonjena ovako: dugi se samoglasnik u II pokratio a kratki u I produljio. Na taj su način prvobitne osobine sačuvane, iako su izražene drukčije: *pr'agъ* — *sŏ'ŏdъ*, *br'oodъ* — *b'obъ*. Pokraćivanje i produljivanje nije smanjilo broj jezičnih mogućnosti, jer se u to doba samoglasnici nisu razlikovali po trajanju. Jedni su — *ъ*, *ѣ*, *е*, *о* — bili uvijek kratki, a drugima je trajanje zavisilo od položaja u akcenatskoj cjelini: kraćina u posljednjem slogu i svim slogovima što ulaze u sastav proklitike, dužina u ostalim slogovima. To znači da su sve dužine i kraćine bile prozodijske, nebitne za prepoznavanje samoglasnika (§ 2.6).

3.3. Nakon otpadanja krajnjih poluglasa i fonematičkih izmjena koje nas ovdje ne zanimaju, dobili smo odnose kakve imamo još i danas u velikom broju govora:

Tip I	Tip II	Tip III
<i>s'uud</i> (<i>sūd</i>), <i>d'aar</i> (<i>dār</i>)	<i>pr'ag</i> (<i>prāg</i>), <i>d'im</i> (<i>dīm</i>)	<i>su'ud</i> (<i>sūd</i>), <i>kra'al</i> (<i>krāl</i>)
<i>br'ood</i> (<i>brōd</i> (<i>brōd</i>), <i>b'oor</i> (<i>bōr</i>)		<i>b'ob</i> (<i>bōb</i>), <i>st'ol</i> (<i>stōl</i>)

Silina na prvoj mori pokazuje sada da akcenat ne pripada riječi i da se u potpunoj cjelini ostvaruje na proklitici: *zā dār*, *zā brōd*. Silina na jedinoj ili drugoj mori pokazuje da akcenat pripada riječi: *za prāg*, *za bōb*, *za sūd*. Jedina mora u zatvorenom slogu: *prag*, *dīm*, *bob*, *stol*, smatra se, prema tome, nepočetnom.

Spomenuta nam činjenica objašnjava smisao duljenja *br'odъ*, *b'orъ* > *br'oodъ*, *b'oorъ*, za koje se obično kaže da je duljenje u naknadu, zamjena i nadomjestak otpalom poluglasu. Ali poluglas je otpao i u riječima *prag*, *brat*, pa ipak do produljivanja nije došlo (Junković, 1970). Prijelaz *br'odъ* > *br'ood(ъ)* > *br'ood* omogućuje čuvanje starog odnosa *br'odъ* : *bob'ъ*, silina na početnoj mori : silina na nepočetnoj mori, *br'ood* : *b'ob*, dakle odnosa koji je ostao tvarno neizmijenjen u kosim padežima: *br'oda* — *bob'a*.

3.4. U baltoslavenskoj i starijoj praslavenskoj zajednici, zvonki su suglasnici *r*, *l*, *m*, *n* i polusamoglasnici *j*, *w* (*ĵ*, *ŭ*) tvorili s prethodnim samoglasnikom dvoglasie u zatvorenom slogu: *ar*, *al*, *am*, *an*, *aj*, *aw*. Zakon je otvorenih slogova takve dvoglasie uklonio iz sustava premetanjem, nazalizacijom i stapanjem: *gard-*, *gald-* >

> *grad-*, *glad-*   *zamb-*, *sant-* > *zŏb-*, *sŏt-*
snajg-, *kawŕ-* > *sněg-*, *kup-*

Međutim, kad su se, nakon otpadanja i ispadanja poluglasa, ponovo pojavili zatvoreni slogovi, koji u dubinskoj strukturi nikada nisu iščezli, mnogi su govori — neki u većoj, neki u manjoj mjeri — uspostavili i na površini prvobitno stanje.

Sljedovi kao *im*, *ar*, *oj*, *ol*, *oň* opet su shvaćeni kao dvoglasni kad oba glasa pripadaju istom slogu: *dim*, *star-ca*, *di-voj-ka*, *lo-kar-da*, *stol*, *koň*.

3.5. Navedeni dvoglasni predstavljaju prozodijske dužine i sastoje se od dviju mora: $i + m$, $a + r$, $o + j$, $o + l$, $o + \acute{n}$, te su po tome slični dugim samoglasnicima: $\bar{u} = u + u$.

Budući da je čakavski akcenat slobodan ne samo u okviru riječi već i u okviru sloga, silina se načelno može ostvariti bilo na prvoj, bilo na drugoj mori: $'uu - u'u$, $s'uud - su'ud$ ($s\acute{u}d - s\grave{u}d$). Po istom je načelu moguće i $'ar - a'r$, $'ol - o'l$ i sl. Ali silina se može očitovati samo na slogotvornoj mori. Akcenatske protivštine $'uu$ i $u'u$ ostvarive su i fonološki i fonetički, $\bar{u} - \tilde{u}$, a protivštine kao $'ar$ i $a'r$ isključivo fonološki.

3.6. Imenice *dim* i *starac* pripadaju tipu II, gdje se silina ostvaruje na nepočetnoj mori prvog sloga (§ 3.1 — 3). U kratkom zatvorenom slogu vrijednost nepočetne more ima jedina: *pr'ag*, *br'at*, *l'uk*. Kad je slog zatvoren zvonkim glasom, on postaje dvomorani, i tada je nepočetna mora posljednja: *di'm*, *sta'r-ca*.

Ako bi se silina načelno na zvonkom suglasniku morala ostvariti, ona se na njemu ne može fonetički očitovati. Fonološka i morfološka svojstva imenica kao *di'm* i *sta'r-ca* u sukobu su s fiziološkim i akustičkim svojstvima glasovnog slijeda. Zvonki suglasnici *r*, *l*, *l̥*, *m*, *n*, *ň*, *v* i polusamoglasnik *j* vladaju se kao oslabljeni poluglasni u praslavenskom: nisu kadri zadržati silinu (§ 3.2). Jednostavni pomak siline za jednu moru prema početku riječi: *di'm*, *sta'r-ca* — *d'im*, *st'ar-ca*, imao bi za posljednicu dojam da je posljednji akcenat što ne pripada riječi nego cjelini. Silina na prvoj mori dugog sloga znači da se u okviru potpune cjeline akcenat ostvaruje na proklitici: *s'uud*, *br'ood*, *d'aar*, *b'oor* — *z'a suud*, *z'a brood*, *z'a daar*, *z'a boor*. Duljenje *di'm*, *sta'r-ca* > *dii'm*, *staa'r-ca* i pomaka siline *dii'm*, *staa'r-ca* > *di'im*, *st'ar-ca* uspješno rješavaju protuslovlje između morfološkog i fonološkog na jednoj strani, fonetičkog na drugoj. Odnos *b'oor* : *di'im* savršeno pokazuje da je u dvomornom zatvorenom slogu silina na prvoj mori početna — *z'a boor*, a silina na drugoj mori nepočetna — *za di'im*, te je razlika između tipova I i II sačuvana i u okviru nepotpune cjeline.

3.7. Imenice kao *divojka* i *lokarda* predstavljaju posebni podskup akcenatskog tipa III, u kojem se silina pomiče s nastavka na posljednju moru osnove (§ 2.8): *suuš'a*, *straaž'a*, *kož'a*, *voľ'a* > > *su'uša*, *stra'aža*, *k'oža*, *v'oľa*, pa prema tome i *divojk'a*, *lokard'a* > *divo'jka*, *loka'rda*. Prijelaz *divo'jka*, *loka'rda* > *divoo'jka* *lokaa'rda* > *divo'o'jka*, *loka'arda* istovetan je prijelazu *di'm*, *sta'rca* > *dii'm*, *staa'rca* > *di'im*, *sta'arca*.

Imenice kao *stol* i *koń* znaju za isto povlačenje siline s nastavka na posljednju moru osnove, samo što je tu povlačenje uvjetovano fonetički. Prazni nastavak, zamjena za nekadašnji poluglas, ne može zadržati silinu, te se ova, nakon duljenja ispred zvonkog glasa što zatvara slog, pomiče na posljednju moru osnove: *stol*^o, *koń*^o > *stool*^o, *kooń*^o > *sto'ol*, *ko'oń*

3.8. Melodija na produljenom samoglasniku nije, dakle, uvjetovana prirodom tona u kratkom slogu prije duljenja, nego je silaznost ili uzlaznost određena pripadnošću jedinice datom akcentnom tipu.

Oblici *dĩm* i *stārca* imaju uzlazni ton, jer pripadaju tipu II, gdje je silina na nepočetnoj mori, a ova se — u dvomornom slogu — očituje u vidu uzlaznosti.

U tipovima I i III, u kojima osnovni samoglasnik može biti dug ili kratak, ton će u produljenom slogu biti jednak tonu na staroj dužini. U riječima kao *brōd* ili *bōr* vidimo silaznost, koja obilježuje i riječi kao *sūd* ili *dār* (I). U primjerima *divōjka* i *lo-kārda* te *stōl* i *kōń* melodija je uzlazna zato što je uzlazna i u primjerima kao *sūša* i *strāža* te *sūd* i *krāl* (III).

Jednako se načelo primjenjuje i u drugim sustavima. U slovenskim dijalektima produljuju se naglašeni samoglasnici u otvorenom slogu: *za n'ebo* < *z'a* nebo postaje *za nēbo*, jer ide u tip I, gdje postoji *za mēso* < *z'a* mēso; i *v'olja* i *n'osi* postaju *vōlja* i *nōsi*, jer istom tipu pripadaju oblici s uzlaznim tonom na staroj dužini, *sūša* i *mlāti*. Ton u produljenom slogu oponaša melodiju unutar iste kategorije.

4. Čuvanje i gubljenje prozodijskih razlika

4.1. Pokraćivanje *dy'ymъ* > *d'ymъ*, *pra'agъ* > *pr'agъ* i produljivanje *br'odъ* > *br'oodъ*, *b'orъ* > *b'oorъ* (§ 3.2) omogućuje čuvanje razlike između II i III, *pr'agъ* — *so'odъ*, te I i III, *br'oodъ* — *b'obъ*. Ali *pr'agъ* se u istom mahu prozodijski izjednačuje sa *b'obъ*, a u kosim padežima idu usporedo tip II i dio tipa I, *d'yima* — *br'oda*. Općenito se može reći da jezik, u času kad je suočen s neizbježivim preinakama, spašava najvažnije ako već ne može spasiti sve.

Prozodijska jednačenja *pr'ag* = *b'ob* i *d'ima* = *br'oda* nemaju težih posljedica s obzirom na razlikovnost. Posebnost je pojedinih tipova istaknuta ili u kosim padežima: *pr'aga* — *bob'a*, ili u sklopu potpune cjeline: *od d'ima* — *'od broda*.

4.2. Djelomična jednačenja *pr'ag* = *b'ob* i *d'ima* = *br'oda* beznačajna su s fonematičkog stajališta, jer u tipu II nalazimo uvijek iskonski duge samoglasnike: *praagъ*, *dyymъ*, a u primjerima kao *brodъ* i *bobъ* iskonski kratke. Ukidanje razlike između *dyymъ* i *sōōdъ*, gdje su samoglasnici bili dugi, ili između *brodъ* i *bobъ*,

gdje su samoglasnici bili prozodijski kratki, ozbiljnije bi narušilo odnose u sustavu. Baš je takvo ukidanje, kako smo već vidjeli (§ 3.2), izbjegnuto duljenjem ili pokraćivanjem prozodijski istovrsnih slogova.

Dobar nam primjer za čuvanje bitnog pružaju i oblici *di'im*, *sta'arca*, *divo'ojka*, *loka'arda* u čakavskim govorima. Duljenje ispred zvonkih glasova uspješno rješava protuslovlje između slogovne strukture i njena fonetičkog utjelovljenja (§ 3.6), ali ima za posljednicu jednačenje *di'im* = *kra'ał* = *sto'ol*. Osnovno je ipak sačuvano, jer i tu posebnost ostaje vidljiva u kosim padežima: *d'ima* — *kraał'a* — *stol'a*.

4.3. Krivo bi, međutim, bilo misliti da je posljedica jezičnih promjena vječito osiromašivanje i da se razvoj svodi na »spasi što se spasiti dade«. Prozodijske preinake o kojima je dosad bila riječ u znatnoj su mjeri obogatile sustav novim mogućnostima.

Prije slabljenja krajnjih poluglasa, silina se u unutrašnjim slogovima ostvarivala uvijek na drugoj mori: V'V, nikada na prvoj ili jedinjoj: 'VV, 'V. Unazadni pomak *traav'v* > *tra'avv* uvjetovao je metatoniju (metataksu u okviru istog sloga) u tipu II: *si'ilv* > > *s'iilv*, *lopa'atv* > *lop'aatv*, te unutrašnji dugi slog sada nosi silinu i na prvoj mori. Pomak *potok'v* > *pot'okv* omogućuje jednornom unutrašnjem slogu da bude nosilac siline. Ukidanjem starih zabrana povećana je akcenatska sloboda.

Metatonija *si'ilv*, *ča'asv* > *s'iilv*, *č'aasv*, uzrokovana metataksom *traav'v*, *daar'v* > *tra'avv*, *da'arv*, priprema tlo za tonske opreke *sıl* — *trāv*, *čas* — *dār*, jer silaznost = silina na prvoj mori u Gpl ne zači da akcenat pripada cjelini i da se ostvaruje na proklitici, kao što je to slučaj u Asg: *r'q̄q̄k̄q̄*, *d'aarv* → *z'a r̄q̄q̄k̄q̄*, *z'a daarv*, ali *s'iilv*, *č'aasv* → *od s'iilv*, *od č'aasv*.

4.4. Prijelazi *pra'agv* > *pr'agv* i *br'odv* > *br'oodv* dopuštaju ostvarivanje istovrsnih dugih i kratkih samoglasnika u jednakom položaju, što znači da su prozodijske dužine i kračine pretvorene u fonematičke, razlikovane (§ 2.6): /ā/ ~ /ǎ/, *grād* — *grǎd*, /ō/ ~ /ǒ/, *gōd* — *gǒd*.

Gubljenje poluglasa ima za posljednicu veću slobodu u povezivanju suglasnika, više raznolikosti u slogovnoj strukturi i pomaže da se uopće i osamostale razlike između povišenih (umekšanih) i nepovišenih (tvrdih) glasova: /t/ < *tv* ~ /t/ < *tv*, /s/ < *sv* ~ /s/ < *sv*, /l/ < *lv* ~ /l/ < *lv* itd.

Uspoređujući gubitke s dobicima, dolazimo do zaključka da ovi posljednji znatno nadmašuju prve.

4.5. Jezik ostaje uvijek, unatoč promjenama, sredstvo za pripočavanje. Kad se preinaka stane vršiti, pripadnici date zajednice

nastoje sačuvati ugrožene razlike, jer u tom trenutku nitko ne zna kako će se gubitak odraziti na međusobno sporazumijevanje. Ali čim postane očito da izmjena u isti mah pruža nove mogućnosti i povećava raznolikost, stav se zajednice mijenja. Jezik nije svrsishodan isključivo po tome što dopušta prijenos dovoljne količine obavijesti nego i po tome što raspoložive učinkovite sredstvima osnovanim na zalihosti, koja osiguravaju ispravno odašiljanje i primanje. Porast mogućnosti otežava oblikovanje vijesti: tvorbeni pravila postaju zamršenija a pamćenje opterećenije. U toku razvitka ne pobjeđuju smjernice koje vode k povećanju raznolikosti već one koje uspostavljaju narušeni sklad između obavijesnog i zalihosnog.

Razumljivo je stoga da nakon raspada praslavenske zajednice sve skupine nisu u istoj mjeri zadržale prozodijsku i fonematičku raznolikost niti su na jednaki način razvile nove mogućnosti. Na istoku — u ruskom i bugarskom — prednost je data akcenatskoj slobodi, a zanemarene su opreke po trajanju i tonu. Prva je vrsta opreka sustavno razvijena u češkom, druga prilično dobro u stanim slovenskim dijalektima. Izvorne su prozodijske značajke u poljskom ustupile mjesto bogatstvu suglasničkog sustava. U hrvatskoj i srpskoj oblasti, fonematički je sustav znatno pojednostavljen, ali je za uzvrat, naročito u zapadnom dijelu, dosta vjerno odražena prvobitna struktura akcenatske cjeline.

4.6. Odnosi između potpune i nepotpune cjeline doživjeli su ipak i na slavenskom jugozapadu dvije značajne promjene.

Prije slabljenja poluglasa, mjesto siline u potpunoj cjelini moglo se uvijek pretkazati na osnovu mjesta u riječi:

Asg *d'aarʷ* — *br'odʷ*, *pra'agʷ*, *sʔʔd'ʷ* — *stol'ʷ* → *z'a daarʷ*
z'a brodʷ, *za pra'agʷ*, *za sʔʔd'ʷ* — *za stol'ʷ*;

Gpl *daar'ʷ* — *brod'ʷ*, *pra'agʷ*, *sʔʔd'ʷ* — *stol'ʷ* → *silina na istom slogu* u okviru potpune cjeline.

Mjerila su za pretkazivanje isključivo prozodijska: silina na početnoj mori = silina na prvoj mori proklitike, silina na nepočetnoj mori = silina na istom mjestu u potpunoj cjelini.

Nakon slabljenja poluglasa i regresivne metatakse (§ 3.2, 4.3), pretkazivanje ostaje moguće, ali su mjerila zamršenija. U »jakim« padežima, tj. u onim gdje se tipovi I i III razlikuju, silina na prvoj mori ima vrijednost početne a silina na jedinoj mori prvog sloga i na ostalim morama vrijednost nepočetne (§ 3.3). Pravilo je na snazi samo onda kad su u pitanju zatvoreni slogovi. U otvorenom slogu, jedina mora zadržava vrijednost početne: *br'oda* → *'od broda*, *pra'aga* → *od pra'aga*, *stol'a* → *od stol'a*.

U »slabim« padežima, tj. u onim gdje I i III idu usporedo, silina uvijek pripada riječi, čak i onda kad se ostvaruje na prvoj mori (§ 4.3): Gpl *pr'aag(ʋ)* → *od/t pr'aag(ʋ)*.

4.7. Druga značajna promjena, koju hrvatski i srpski dijalekti ne dijele sa slovenskim, proizlazi iz pokraćivanja $V'V > 'V$ u otvorenom slogu: *si'ila, pra'aga > s'ila, pr'aga*. Silina na jedinoj mori prvog sloga, kad je ovaj otvoren, postoje dvosmislena: *m'eda — d'eda* → *'od meda, od d'eda*, te više nije moguće predvidjeti mjesto siline u potpunoj akcenatskoj silini na temelju siline u sklopu riječi.

Posebnost je tipa I u odnosu na II sačuvana i ostaje vidljiva tamo gdje I ima silinu na nastavku, u okviru potpune cjeline i u zatvorenom slogu:

Lsg <i>brod'u</i>	<i>pr'agu, d'imu</i>
Gsg <i>'od broda</i>	<i>od pr'aga, od d'ima</i>
ANsg <i>br'ood</i>	<i>pr'ag, di'im</i>

U Asg može se još i sad pretkazati mjesto siline u potpunoj cjelini: *br'ood — pr'ag, di'im* → *z'a brood — za pr'ag, za di'im*, ali ta je činjenica izgubila mnogo od svoje prvobitne važnosti. Pretkazivanje nije moguće u ostalim padežima, a i u Asg moguće je samo onda kad su posrijedi imenice za neživo.

4.8. Funkcionalni učinak oblika kao *di'im*, gdje duljenje ispred zvonkog glasa i silina na drugoj mori omogućuje pretkazivanje akcenata u potpunoj cjelini (§ 3.6), oslabljen je nakon pokraćivanja $V'V > 'V$, koje je onemogućilo takvo pretkazivanje u padežima gdje je naglašeni slog otvoren. Slabljenje funkcionalnog učinka nije činjenica bez važnosti i vjerojatno nam može pomoći da shvatimo senjske oblike *d'im, kl'in, s'ir* (Moguš, 1966) bez duljenja ispred zvonkih, i hvarske *d'iim, s'iir* sa silinom na prvoj mori. Međutim, ni kratki slogovi u Senju ni silazni na Hvaru ne objašnjavaju se isključivo slabljenjem funkcionalnog učinka. Za iščezavanje jedinica i kategorija, čak i onda kad se smatra da su u pitanju okamine, potrebni su mnogo jači razlozi.

Odnosi kao *dobar : bolji*, oblici glagola *biti*, prvo lice s nastavkom *-u, hoću — mogu*, i niz drugih crta koje, prividno, samo otežavaju učenje jezika i ostvarivanje vijesti, uporno se čuvaju i uspješno odolijevaju površinskoj analogiji. Nestanak bi takvih »iznimaka« značio ukidanje stanovitih tvorbenih pravila i osiromašenje jezične mjerodavnosti.

4.9. Pomični akcenatski tip I: *vr'aaga — 'od vraaga — po vraag'u, n'ogu — z'a nogu — nog'a; ml'aad — ml'aado — mlaad'a, b'oos — b'oso — bos'a*, morfološki je neproizvodan u većini sustava. On sadrži ograničeni broj starih riječi kojima se

rijetko pridružuju tuđice a još rjeđe izvedenice. Tako pridjev *b'oos* (*bōs*) ostaje često jedan od rijetkih a možda i jedini predstavnik svoje kategorije (Moguš, 1966; Jurišić, 1966).

Gubitak tipa I povukao bi za sobom korjenitu izmjenu u strukturi akcenatske cjeline, te bi se ova svela na riječ. Čak i oni sustavi u kojima se silina više ne ostvaruje na proklitici, zadržavaju, makar i djelomično, razliku između potpune i nepotpune cjeline. U ruskom i kajkavskom nalazimo izraze kao *n'a bereg* — *pr'i vas*. Okamenjeni oblici mogu oživjeti, kako nam to pokazuju kajkavski govori koji vrše metataksu *V-VV* > *'V-V(V)*: *kor'ūta* > *k'orita*; pomak se ne vrši samo u okviru riječi nego i u okviru potpune cjeline: za *n'aadre* > *z'a nadre*. Čuvena progresivna metataksa u slovenskom: *n'ebo*, *m'ęęso* > *nebō*, *mesō*, koja istraživačima zadaje mnogo muke, objašnjava se upravo nastojanjem da se sačuva razlika između potpune i nepotpune cjeline i onda kad proklitika prestane biti nosiocem siline. Pomaku siline s proklitike na prvi slog riječi: *z'a nebo*, *z'a męęso* > za *nēbo*, za *mēso*, odgovara, u sklopu nepotpune cjeline, pomak siline s prvog sloga na drugi: *n'ebo*, *m'ęęso* > *nebō*, *mesō*. Stara je posebnost pomičnog tipa I u odnosu na nepomični II spašena. U doba kad je proklitika nosila silinu, razlika je između I i II bila vidljiva u potpunoj cjelini: *z'a męęso* — za *st'aaroje*, a iščezavala, uslijed metatonije *st'aaroje* > *st'aaroje*, u nepotpunoj: *m'ęęso* = *st'aaroje*. U suvremenom slovenskom, gdje proklitika nije nosilac siline, razlika postaje vidljiva u sklopu riječi: *mesō* — *stāro*, a nevidljiva u potpunoj cjelini: za *mēso* = za *stāro*.

5. Južnočakavska metataksa

5.1. Među osobinama po kojima se Hvar odvaja od Novog i Vrgade (§ 2.3), dosta je takvih gdje pomak siline prema početku riječi odmah upada u oči:

- (2) *kabl'a*, *badn'a* — *k'oobla*, *b'oodna*
- (3) *kotl'a* — *k'otla*
- (4) *guuc'a*, *koolc'a* — *gu'ulca*, *k'oolca*
- (5) *piism'o*, *jaapn'o* — *pi'ismo*, *jo'opno*
- (7) *igl'a* — *j'oogla* pored *jagl'a*

Ako vodimo računa o jednadžbama $\tilde{a} = a'a$ i $\hat{a} = 'aa$ (§ 2.7), isti pomak vidimo i u primjerima:

- (1) *dīim*, *sta'arca* — *d'ūim*, *st'oorca*
- (2) *kaba'al*, *bad'a'añ* — *kab'ool*, *bad'ooñ*

Prisjetimo li se onog što je rečeno o akcenatskim tipovima II i III u odnosu na I — silina na jednoj mori = silina na nepo-

četnoj mori, silina na prvoj od dviju mora = silina na početnoj mori (§ 3.3, 3.6) — doći ćemo do zaključka da i razlika (6) pokazuje iste značajke:

(6) *pr'ag, b'ob* — *pr'oog, b'oob (b'uob)*

Silina prelazi s nepočetne, jedine more u zatvorenom slogu, na početnu, prvu.

5.2. Od osam razlika, sedam ih se svodi na unazadni pomak, regresivnu metataksu. Dosadašnji istraživači nisu primijetili tu pravilnost, jer su svaku pojavu promatrali izdvojeno umjesto da ju povežu s ostalima. Zato nisu ni pokušali tražiti jedinstveni uzrok promjenama nego su se zadovoljili usputnim napomenama o štokavskom utjecaju (Hraste, 1937) ili o jednačenju akcentuacije u jednini i množini (Jurišić, 1966).

Na osnovu se rastrganih, nepovezanih sudova, ne mogu graditi nikakve ozbiljnije pretpostavke o prirodi razlika između sjevera i juga, a još manje pretpostavke o njihovu postanku. Zbrajanje je pojedinačnosti besmisleni posao, a posebno onda kad se ne zna koliko tih pojedinačnosti zapravo i ima.

5.3. Uspoređivanje odnosa *ka-b'ool : k'oob-la, ba-d'ool : b'ood-ña, ko-t'ool : k'ot-la, ko-l'ac : k'ool-ca, guu-d'ac : gu'ul-ca* ukazuje na činjenicu da se pomak siline vrši onda kad je pretposljednji slog zatvoren. U skladu s tim imamo i *piis-m'o > pi'is-mo, joop-n'o > jo'op-no*.

Stanovita neslaganja na Hvaru: *j'oog-la* i *jag-l'a*, te razmimoilaženja između Hvara i Brača (Hraste, 1940): *pos-l'a* — *p'os-la, smu'ut-ña* — *smuut-ñ'a, b'oon-da* — *boon-d'a*, daju naslutiti da zatvorena penultima nije jedini uzrok metatakse. Za neke bi se slučajeve, istina, moglo reći da dopuštaju dvojaku podjelu na slogove: *ja-gla (gla-va)* i *jag-la, po-sla (sla-ti)* i *pos-la*, te bismo *j'oogla, p'osla* izvodili iz *jag-l'a, pos-l'a*, a *jagl'a, posl'a* iz *ja-gl'a, pc-sl'a*. Očito, je međutim, da skup *-nd-* ne pripada istom slogu i da se brački oblik *boond'a* ne da izvesti iz *ba-nd'a*.

Prijelaz siline nije uvjetovan samo fonološkim činiocima već i morfološkim. U ovom ću se odjeljku osvrtni gotovo isključivo na prozodijsku stranu metatakse i njenu povezanost sa slogovnom strukturom, a morfološki ću dio obraditi kasnije (7—8).

5.4. Zatvoreni je slog obilježen ili »težak« u odnosu na otvoreni, a isto vrijedi za unutrašnji slog u odnosu na vanjski, početni ili završni. Smisao se južnočakavske metatakse, prema tome, prozodijski određuje ovako: silina napušta »laki« slog i prenosi se na »teški«. Sličnu pojavu primjećujemo u latinskom: kratki samoglasnik u zatvorenoj penultimi zadržava silinu — *a-m'an-tem*, ali ne i onaj koji se ostvaruje u otvorenoj — *'a-si-nus*.

Jezična je novina u površinskoj strukturi često povratak na staro stanje: gubljenje poluglasa ima za posljedicu obnovu dvoglasa kao *al ar* (§ 3.4), a sjevernočakavsko duljenje ispred zvonkih, *d'im* > *di'im*, uspostavlja praslavenski akcenatski oblik *dy'ymъ* (§ 3.6). Južnočakavski pomak siline podsjeća na Saussureov zakon, koji se u litavskom još i danas primjenjuje. Penultima s razvučenim tonom ne zadržava silinu kad je na ultimim ton otisnut; akcenat prelazi na posljednji slog, koji se time pokraćuje: *r'añká* > *rank'à* »ruka«. Mnoga pitanja u vezi s podrijetlom balto-slavenskih tonova još nisu izvedena na čistac, ali je sigurno da su, bar u početku, na narav tonova utjecali struktura sloga i trajanje samoglasnika. Otisnutost (silaznost u litavskom, uzlaznost u slavenskom) obilježju »lake« slogove s kratkim jednoglasima i dugim dvoglasima, a razvučenost (uzlaznost u litavskom, silaznost u slavenskom) obilježjuje »lake« slogove s kratkim jednoglasima i kratkim dvoglasima. Po Saussureovu zakonu, silina napušta razvučeni, »laki« slog, i prenosi se na otisnuti, »teški«, a upravo takav smisao ima i hvarska metataksa.

5. . Pored unazadnog pomaka, za južnočakavske je govore značajno i duljenje u zatvorenom slogu, ali ne samo ispred zvonkih glasova, kao na sjeveru, nego i ispred šuštavih kad su posrijedi zvučni suglasnici: *d'im*, *st'oorca*, *div'oojka*, *kab'ool*, *bad'ooñ*, *kot'ool*, *k'oolca* — *pr'oog*, *b'oob* (*b'uob*), *j'oogvu*, *b'oodña*. Duljenja nema ispred bezvučnih: *k'otla*, *'o(t)ca*, *usp.* i bračko *p'osla*.

Samoglasnici su obično, s fonetičkog gledišta, dulji pred zvučnim suglasnikom nego pred bezvučnim. Francusko je *u* ispred *š* kratko: *bouche* »usta«, u izgovoru *buš*, a ispred *ž* dugo: (*il*) *bouge* »kraće se«, u izgovoru *būž*. Prirodna se težnja za duljenjem ispred zvonkih i zvučnih suglasnika nesmetano očituje samo onda kad joj se ne suprotstavljaju funkcionalni i strukturalni činioci. Tamo gdje postoje opreke po trajanju: *dūg* — *dūg*, duljenje će biti ograničeno, jer valja sačuvati razliku između dugog i produljenog samoglasnika. Tamo opet gdje takvih opreka nema, kao što je to slučaj u suvremenom francuskom, fonetička će se težnja slobodnije očitovati.

Na Hvaru se dugi i produljeni samoglasnici izjednačuju u zatvorenom slogu, što znači da u tom položaju kraćine nisu, s fonološkog stajališta, različite od dužina: *prāg* — *grād* > *prōg*, *grōd*; *bōb* — *brōd* > *buob*, *bruod*; *kābla* — *jāpno* > *kōbla*, *jōpno*.

5.6. Budući da su u zatvorenom naglašenom slogu fonološke razlike po trajanju ukinute, a u otvorenom se slogu čuvaju, *v'o-du* — *gl'oo-vu*, nameće se misao da se zatvoreni slog pod akcentom vlada kao prozodijski dug, dvomorani. Ulogu neslogotvorene more vrši bilo koji suglasnik a ne isključivo zvonki, kako se to zbiva u Novom, u Senju, na Vrgadi i drugdje.

Kad imamo dvije more ne samo u sljedovima *im, or, oj, ol: dim, star-ca, divoj-ka, kol-ca*, nego i u sljedovima *ad, ag, ob, ot: bad-ňa, prag, bob, kot-la*, onda je očito da razlike po trajanju, *kaab-la — kot-la*, nisu fonološke naravi. Slog je uvijek prozodijski dug, a fonetičko se ostvarenje osniva na načelu koje se najbolje prilagođuje fiziološkim činiocima: dužina pred zvonkim i zvučnim, kraćina pred bezvučnim.

5.7. Poznato je da bilo koji suglasnik na kraju zatvorenog sloga ima vrijednost more i u latinskom, gdje se silina ostvaruje na pretposljednjoj mori riječi, ne računajući završni slog: *'asi-nus, far'ii-na (far'ina)*. U oblicima kao *amantem, despectus*, očekivali bismo *'amantem, d'espectus* kao *'asinus*, jer samoglasnik ispred završnog sloga nije dug, dvomorani. Akcenat se *am'an-tem* i *desp'ec-tus* objašnjava činjenicom da suglasnici *n* i *c* (k) predstavljaju posljednju moru u okviru penultime. Po toj bi osobini latinski i hvarski sustav bili tipološki bliski; u riječima kao *k'ot-la, desp'ec-tus* silina je na prvom dijelu dvoglasa *ot, ek*.

Spomenuti se sustavi, međutim, razilaze s obzirom na prozodijske značajke otvorenog pretposljednjeg sloga. U latinskom su prozodijski jednaki sljedovi *VV* i *VC*, tj. dugi se samoglasnik ponaša kao skup samoglasnik + suglasnik: *VV* i *VC* privlače silinu. U južnočakavskim je govorima, naprotiv, sačuvana prozodijska razlika između zatvorenog i dugog otvorenog sloga; prvi privlači silinu: *kot-l'a > k'ot-la*, ali ne i drugi: *vii-n'o*. Zanimljivo je da u mnogim govorima — štokavskim, čakavskim i kajkavskim — te prozodijske razlike nema, pa duga penultima preuzima silinu i onda kad je otvorena: *vii-n'o > vi'i-no*. Još je zanimljivija činjenica da se slog ispred siline produljuje prije nego će privući akcenat, koji time postaje »kanovački« (Hraste, 1957): *se-l'o > see-l'o > se'e-lo*.

6. Fonološka posebnost južnočakavske akcentuacije

6.1. Za južnočakavske govore bitan je, s dijakroničkog stajališta gubitak oksitoneze ispred zatvorenog sloga u riječima kao *kriiv-c'a : krii-v'ac, guu(d)-c'a : guu-d'ac*. Metataksa *kriivc'a > kri'ivca, guu(d)c'a > gu'u(d)ca* ugrožava razliku između tipova II i III: *sta'arca = kri'ivca*, i uzrokuje metatoniju, unazadni pomak u okviru istog sloga: *sta'arca > st'arca*. Preinaka podsjeća na praslavenski pomak siline s oslabljenog poluglasa u Gpl: *traavъ' > tra'avъ, što* ima za posljednicu metatoniju u tipu II: *si'ilъ > s'iilъ* (§ 4.3).

Prijelaz *sta'arca > st'arca* dovodi u bližu vezu I i II: *vr'aaga — st'arca*. Po načelu: od dviju se ugroženih posebnosti spašava važnija (§ 4.1), metatonija *sta'arca > st'arca* predstavlja bolje nego čuvanje oblika *sta'arca*. Jednačenje *sta'arca = kri'ivca* za-

hvatilo bi sve padeže osim onih u kojima se javlja nepostojano *a*. Tipovi I i II ostaju prepoznatljivi, i nakon metatonije, u svim padežima gdje pomični tip I ima silinu na nastavku te u sklopu potpune cjeline: *o'd vraaga — od st'arca* (§ 4.7—8).

6.2. Kad su posrijedi zatvoreni naglašeni slogovi, razlika je između produljenog samoglasnika pod starim akcentom u II i dugog samoglasnika pod novim akcentom u III izražena ovako:

st'aar-ca : st'a-rac — kri'iv-ca : krii-v'ac

pa mora biti i:

d'iim : d'i-ma — kra'al' : kraa-l'a

tj. silina na prvoj mori odražava produljenost, a silina na drugoj mori staru dužinu i povučeni akcent. Metatonija $V'V > 'VV$ u tipu II ne spašava samo ugroženu razliku *st'arca — kri'ivca*; ona u isti mah uspostavlja ukinutu posebnost riječi kao *di'im* u odnosu na predstavnike tipa III kao *kra'al'* (§ 4.2).

Vrijednost jedine naglašene more u zatvorenom slogu sada se također mijenja. Iz odnosa *d'iim : pr'ag* proizlazi da silina na prvoj mori dugog samoglasnika ispred zvonkog glasa vrijedi koliko i silina na jedinjoj mori ispred šuštagov.

6.3. Ako pomak u okviru istog sloga, $V'V > 'VV$, ostane ograničen na tip II, *st'arca — di'im > st'arca — d'iim*, u prozodijski se sustav unosi stanovit broj nesuvislosti. U okviru tipa III odnosi su, naime, potpuno različiti, tako da struktura sloga postaje vrlo zamršena i nejedinstvena.

Nakon prijelaza *kool-c'a > ko'ol-ca, o(t)-c'a > 'o(t)-ca, kot-l'a > k'ot-la, kab-l'a > k'ab-la*, usporedba *ko'olct : 'o(t)-ca* s obzirom na *kol'ac : ot'ac*, pokazuje da silina na drugoj mori odražava prvobitnu kraćinu. A iz odnosa *sto'ol — stol'a : bob — bob'a* te *kota'al — k'otla : ot'ac — 'o(t)ca* proizlazi da druga naglašena mora ispred zvonkog vrijedi koliko i jedina ispred šuštagov.

Ista fonetička obilježja: silina na jedinjoj mori, tumače se na dva načina, zavisno od pripadnosti tipu II ili III, a različita fonetička obilježja: silina na prvoj mori produljenog sloga (= silazni ton) i silina na drugoj mori produljenog sloga (= uzlazni ton), imaju istu vrijednost.

6.4. Uopćavanje metatonije $V'V > 'VV$, koja obuhvaća sada sve produljene slogove u II i III, pojednostavljuje prozodijski sustav. Nakon prijelaza *ko'olca > k'oolca, kota'al > kot'aal, sto'ol > st'ool*, a prema tome i *divo'ojka > div'oojka, loka'arda > lo-k'aarda*, silina na prvoj mori u zatvorenom slogu uvijek odražava prvobitnu kraćinu: *d'iim — d'ima, st'arca — st'arac, k'oolca — kol'ac, st'ool — stol'a, div'oojka — div'ojak*. Naglašena prva mora

u tipovima II i III ispred zvonkog glasa uvijek je jednaka naglašenoj jedinjoj ispred šuštavog: *d'iim* — *pr'ag*, *k'oolca* — *'o(t)-ca*, *kot'aal* — *kol'ac*, *st'ool* — *b'ob*.

U zatvorenim slogovima kao *pr'ag*, *b'ob*, *ko-l'ac*, *k'ot-la*, *k'ab-la* i u zatvorenim slogovima kao *d'iim*, *st'ool*, *ko-t'aal*, *k'ool-ca* imamo, s prozodijskog gledišta, jednake vrijednosti: silina na jedinjoj ili na drugoj mori odražava staru kračinu i suprotstavlja se silini na drugoj mori, koja odražava staru dužinu — *si'ud*, *kra'aļ*, *gu'u(d)ca*, *kri'ivca*, *pi'ismo*, *ja'apno*. To znači da je nakon južnočakavske metatakse prvobitna opreka po trajanju zamijenjena u zatvorenom slogu razlikom po mjestu akcenta: *kriiv-c'a* — *kool-c'a* < *kol-c'a* → *kri'iv-ca* — *k'ool-ca*.

6.5. Budući da jedna naglašena mora: *k'ot-la*, *k'ab-la* — *pr'ag*, *b'ob* — *ko-l'ac*, *o-t'ac*, ima vrijednost prve: *k'ool-ca* — *d'iim*, *st'ool* — *ko-t'aal*, *ka-b'aal*, i budući da pravilo obuhvaća samo zatvorene slogove, svi su slogovi te vrste prozodijski jednaki, dvomorni. Produljivanje ispred zvonkog glasa može se zamijeniti općenitijim produljivanjem ispred zvučnog, u skladu s fonetičkim načelima (§ 5.5—6). Sustav postaje istodobno jednostavniji i učinkovitiji, jer uspostavlja i ispred zvonkih glasova razlike koje su ranije bile vidljive samo ispred šuštavih:

Stariji čakavski sustav

pr'ag — *su'ud*
d'iim = *kra'aļ*
b'ob — *su'ud*
sto'ol = *kra'aļ*
kabl'a — *guu(d)c'a*
koolc'a = *kriivc'a*

Južnočakavski sustav

pr'aag — *su'ud*
d'iim — *kra'aļ*
b'oob — *su'ud*
st'ool — *kra'aļ*
k'aabla — *gu'u(d)ca*
k'oolca — *kri'ivca*

6.6. S pomakom je siline posredno vezana i osma južnočakavska osobina, duljenje samoglasnika *a* u primjerima kao *krâva*, *bâba*, *stârac*, *nâčmen*, *nâdmen*. O akcentu se tih riječi mnogo raspravljalo, jer su neki istraživači tvrdili da je »poludug«, a nekima se opet činilo da je možda čak i dulji od akuta (Hraste, 1937). Sve tančine u izgovoru glasova i tonova zanimljive su za fonetičara, koji istražuje fiziološka i akustička svojstva, ne vodeći računa o njihovoj jezičnoj vrijednosti i funkciji. U toj se oblasti može, prema tome, utvrđivati da li postoji poludugi akcentat.

S lingvističkog je stajališta važno tek pitanje: vlada li se poludugi akcentat, ako fonetički zaista postoji, kao samostalna jedinica?

6.7. Poludužina bi imala fonematičku, razlikovnu funkciju, kad bi bila u opreci s kračinom i dužinom, a to znači kad bi u istoj okolini bili ostvarivi /ã/, /a/, i /ã/. U govorima južnih dalmatinskih

otoka takve mogućnosti nema. Trajanje je samoglasnika *a* neobavijesno, pretkažljivo, i zavisi od položaja u riječi: *a* je kratak u posljednjem slogu i u svim nenaglašenim slogovima; pod silinom izvan ultime *a* se može produljiti, ali u nekim govorima ostaje uvijek kratak.

Naglašena bi poludužina imala prozodijsku funkciju kad bi pokazivala na kojoj se mori ostvaruje silina, kako to čine cirkumfleks i akut: $s\ddot{u}d = s'uud - s\ddot{u}d = su'ud$, te kad bi u sustavu pored kratkih, jednomornih slogova, dugih, tromornih, postojali i poludugi, dvomorni. Naglašeno *a*, kad nije kratko, mora biti uzlazno: *'a* ili *a'a*, nikada *'aa*. Poluduga uzlaznost, ako uopće postoji, ne odražava mjesto siline, jer je to mjesto unaprijed poznato.

Poludugi akcenat nije, dakle, ni fonematički ni prozodijski samosvojan, nema vrijednost posebne jedinice, pa ga ne bismo smjeli bilježiti naročitim znakom.

6.8. Fonološka vrijednost naglašenog *a* objašnjava i njegove fonetičke osobine.

Svako drugo *a* prelazi u *ao* ili otvoreno *o*, pa nema opreke po trajanju $/\bar{a}/ \sim /a/$. Na jugu je odsutnost takve opreke značajna za zatvorene slogove, koji su prozodijski dugi, dvomorni (§ 5.6). Otuda jednadžba: odsutnost fonematičkog trajanja = prozodijska dužina. Prirodno je, dakle, da se produlji i naglašeni slog što sadrži samoglasnik *a*.

U nenaglašenom slogu nema tonskih razlika ni onda kad je on dug, jer tu melodija ne pokazuje na kojoj se mori ostvaruje silina. Ton je na Hvaru u takvim slogovima fonetički uzlazan (Hraste, 1937). Kako ton ne pokazuje mjesto siline ni na samoglasniku *a*, prirodno je da *a* pod akcentom postane uzlazno. Na taj je način melodija uzlazna u svim položajima gdje nema tonskih razlika. Od tog pravila odstupaju samo oni govori koji ukidaju akut u posljednjem slogu iza dužine, pretvarajući slijed VV-V'V u VV-VV ili V-VV: Gsg *glōvê* (grad Hvar), *glōviê* (Vrboska). Ali u posljednjem se slogu samoglasnik *a* nikad ne produljuje i ne postaje uzlazan (§ 6.7).

6.9. Razmimoilaženja između Novog i Hvara: *dīm, stārca, divōjka, lokārda, kabāl, badān, kotāl* — *dīm, stōrca, divōjka, lokōrda, kabōl, badōn, kotōl*, ne odražavaju tonsku narav starog akcenta u kratkom slogu (§ 1.5, 2.4). Razlika *dīm* — *dīm* nije glavna ni odlučna s dijakroničkog stajališta; ona je tek posljedica metatakse: *kablā, badnā, kotlā, kōlcā, pismō, jāpnō, iglā* — *kōbla, bōdnā, kōtla, kōlca, pismo, jōpno, jōgla*. Pomak *guu(d)c'a, krūvc'a* > *gu'u(d)ca, kri'ivca* (*gūlca, krīvca*) uzrokuje i jednačenje zvonkih i šuštavih suglasnika, a ovo se očituje kao fonetičko duljenje ispred zvučnih: *prāg, bōb, iglu* — *prōg, buōb, jōglu*; fonetičkim se dulje-

njem tumače i odnosi *kòtla*, *òca* — *kòbla*, *bòdna*. Gubitak opreke po trajanju u zatvorenom slogu i zamjena razlikom po mjestu siline: *pràg* — *sùd* > *pròg* — *sùd* (*pr'aag* — *su'ud*), *kablà* — *gùcà* > *kòbla* — *gùlca* (*k'aabla* — *gu'udca*), posredno utječu i na duljenje naglašenog *a* izvan ultime: *bāba*, *nāčmen*.

Sve se južnočakavske osobitosti dijakronički svode na jednu: na uzadni pomak siline. Tamo gdje nema takva pomaka — u Novom, u Senju, na Vrgadi — nema ni ostalih posebnosti. Moglo bi se čak reći da bitno razmimoilaženje nije u osnovici akcenatsko već da mu je polazište dvojako shvaćanje slogovne strukture. »Teškim« se slogom u osnovnom čakavskom sustavu smatra onaj koji je zatvoren zvonkim glasom, i ta se »prozodijska težina« izražava produljivanjem samoglasnika; u južnočakavskom se sustavu »teškim« slogom smatra svaki zatvoreni, i ta se »prozodijska težina« očituje kao privlačenje akcenta. U slijedećim ću odjeljcima pokazati u kolikoj je mjeri »prozodijska težina« posljedica morfoloških činilaca.

7. Morfonološke preoblake

7.1. Dosad smo se obazirali gotovo isključivo na spoljašnju stranu jezičnog izraza, na odnose u površinskoj strukturi, i pratili razvoj prozodijskih osobina s obzirom na njihovu ulogu u priopćavanju. Ali oblikovanje je vijesti moguće tek onda kad pripadnici date zajednice usvoje sintaktička, semantička, morfološka i fonološka pravila, koja im dopuštaju da sastavnice povežu u spojenice i da donose sudove o njihovoj vrijednosti. Poznavanje pravila za tvorbu rečenica i njihovih dijelova predstavlja govornikovu i slušaočevu mjerodavnost, jezičnu kvalifikaciju.

Jezična je mjerodavnost podložna promjenama, tako da pored povijesti pojedinih osobina postoji i unutrašnja, nevidljiva povijest tvorbenih zakona.

7.2. Ovdje nas zanimaju samo morfološka i fonološka pravila, preoblake kojima je podvrgnuta jedinica na putu od čistog oblika što ga ima u pamćenju (rječniku) do tvarnog oblika što ga dobiva u govornom slijedu. Narav je takvih preoblaka lako shvatiti, jer ih nalazimo — pod drugim imenom — u svakoj školskoj ili znanstvenoj gramatici.

Poznato je da se riječ *lišće* u književnom sustavu izvodi iz *list—j+e*, gdje je *list* korijen, *j* osnovni nastavak (tvorbeni sufiks), *e* oblični nastavak za nominativ; crtica označuje granicu između umetka i korijena, a simbol + granicu između osnove i nastavka. Po jednom pravilu *t—j* daje *ć*: *lišć+e*, po drugom *s* postaje *š*: *lišće*. Pravila se primjenjuju samo onda kad su ispunjeni stanoviti uvjeti. Svako *tj* ne prelazi u *ć*: *tjeme*, i svako *s* ne daje *š*: *sjeme*. Skup

se *tj* stapa u *ć* ako *t* pripada jednom morfemu a *j* drugom, dakle u određenoj morfološkoj okolini; suglasnik *s* mijenja se u *š* ispred *č* ili *ć*, dakle u određenoj fonološkoj okolini. Preoblike zavise od morfoloških i fonoloških činilaca, pa otuda i naziv morfo-fonološke ili, haplologijom, morfonološke.

7.3. Preoblike se o kojima je ovdje riječ primjenjuju određenim redom i zato podsjećaju na dijakroničke preinake. U starijskim gramatikama, dvije se vrste promjena poistovećuju, pa su sinkronička pravila shvaćena kao opis povijesnog razvitka. Poistovećivanje nije opravdano, ali je lako razumljivo.

Polazni oblik često odgovara tvarnom obliku u starijem razdoblju: *listje* je nekad bilo konačni ostvaraj u slijedu, a još je i danas u mnogim govorima; za takve se govore zato i kaže da su »sačuvali stare osobine«. Dojam se o starini stvara i stoga što se dubinski oblici mijenjaju sporije od površinskih. Zakon otvorenih slogova nije nikada zahvatio dubinsku strukturu slavenskih jezika, pa se zato čini da se suvremeni sustavi vraćaju u baltoslavensku prošlost (§ 3.4, 5.4).

7.4. Međutim, sinkroničke se morfonološke preoblike po nekim bitnim svojstvima razlikuju od dijakroničkih izmjena. One predviđaju prelazne stupnjeve kao *lišće*, *mogti*, *vođstvo*, kojima nikada nije odgovarao tvarni izgovor. Broj preoblika i njihov redoslijed ne poklapa se s brojem i redoslijedom dijakroničkih promjena. Okolina potrebna za primjenu morfonološkog pravila ne ostaje u toku razvoja jednaka. Gramatičari griješe kad kažu da je palatalizacija $k > č$ zakon vremenski ograničen i svojstven praslavenskom. U pitanju je zakon što je na snazi i danas, samo što se primjenjuje u okolini određenoj i morfološki i fonološki: *junačina* — *junakinja*, a ne više u okolini određenoj isključivo fonološki, kako je to bio slučaj u prošlosti.

Unutrašnji se jezični razvitak ne svodi na dodavanje novih pravila, premda tako obično počinje. Dijakroničke se izmjene nadovezuju jedna na drugu i postaju sve brojnije. Gramatika koja bi jednostavno oponašala povijesni razvitak postala bi tako zamršena da više ne bi mogla vršiti svoju ulogu: pretkazati sve dobro oblikovane sljedove. Povijest mjerodavnosti sastoji se i u preuređivanju i u pojednostavljivanju. Stanovita se pravila ukidaju, nekima se proširuje ili sužava domet, a često se narušava i prvobitni poredak.

7.5. U hvarskim se govorima dugo *a* zaobljuje ili postaje dvo-glasno: $aa > oo$ ili ao ; u nekim sustavima u dvoglase se pretvaraju i srednji samoglasnici: $ee > ie$, $oo > uo$. Svi govore izbjegavaju dužinu ispred akuta — $VV-V'V$ (§ 6.8), ali ju ne uklanjaju na isti način; postoji ovih pet slučajeva (Hraste, 1937):

1. *glōvā* — *glōvē* (Brusje)
 1. *glōvā* — *glōvē* (Brusje)   3. *glōvā* — *glōvê* (grad Hvar)
 2. *glōvā* — *glavē* (Grablje)   4. *glāōvā* — *glāōvê* (Vrbanj)
 5. *glōvā* — *gloviê* (Vrboska)

Navedene je osobitosti teško objasniti ako vodimo računa isključivo o površinskoj strukturi te ako morfonološke preoblike smatramo dijakroničkim promjenama. Shvatimo li, naprotiv, morfonološka pravila kao sastavni dio jezične mjerodavnosti u datom razdoblju, neslaganja ćemo među pojedinim govorima objasniti bez naročitih poteškoća.

7.6. Pretpostavimo ova tri pravila:

(B) utjecaj dužine na boju samoglasnika — $aa > oo$ ili ao ; u nekim govorima i $ee > ie$, $oo > uo$ (§ 7.5);

(P) pomak siline $V'V > 'VV$ u posljednjem slogu iza nena-
 glašene dužine $VV-$;

(K) pokraćivanje jedne od dviju dužina.

Pravilo se (K) dijeli na dva posebna pravila:

(Ki) kraćenje u slogu ispred siline — $VV > V$ ispred $'(VV)$; silina može biti na prvoj ili drugoj mori;

(Kn) kraćenje u naglašenom slogu iza dužine — $'(VV) > 'V$ iza $VV-$.

7.7. Polazište je u svim govorima isto: Nsg *glaav'a* — Gsg *glaave'e*, a posebnosti svakog govora potječu iz različitog redosljeda kojim se pravila primjenjuju, iz nejednakog broja tih pravila ili iz njihovih značajaka:

Brusje	(B)	(Ki)		
	gloov'a	gloov'a		glōvā
	gloov'e	glove'e		glōvē
Grablje	(Ki)	(B)		
	glaav'a	gloov'a		glōvā
	glave'e	glave'e		glavē
grad Hvar	(B)	(P)		
	gloov'a	gloov'a		glōvā
Vrbanj	gloov'e	gloov'ee		glōvē
	(Kn)	(B)		
	glaav'a	glaov'a		glāōvā
	glaav'e	glaov'e		glāōvē
Vrboska	(B)	(P)	(Ki)	
	gloov'a	gloov'a	gloov'a	glōvā
	gloovi'e	gloov'ie	glov'ie	gloviê

7.8. Jedna skupina — Brusje, Grablje — čuva oksitonezu u dugoj ultimi, a druga ju skupina uklanja primjenom pravila (P) — grad Hvar, Vrboska — ili (Kn), Vrbanj.

S obzirom na pokraćivanje penultime — pravilo (Ki), zajedno idu Brusje, Grablje i Vrboska na jednoj strani, grad Hvar i Vrbanj na drugoj.

Grablje i Vrbanj slažu se po tome što primjenjuju (B) nakon pokraćivanja (Ki) ili (Kn). U Vrbanju se (B) nalazi sasvim na kraju morfonoloških preoblika, te mu prethode čak i pokraćivanja (Kp) u slogu iza siline: *pi'taaš, cri'ikaav, sm'okaav* > *pi'taš, cri'ikav, sm'okav* = *pītaš, cri'ikav, smōkav*. U ostalim govorima (B) se primjenjuje prije (Kp): *pi'taaš, cri'ikaav, sm'okaav* > *pi'tooš, cri'ikoov, sm'okoov* > *pi'toš, cri'ikov, sm'okov* = *pītoš, cri'ikov, smōkov* (Hraste, 1937).

Morfonologija pokazuje u kolikoj je mjeri Ivšić blizak suvremenoj lingvistici kad tvrdi da se izoglose u srodnim govorima ne sastaju u splet već da se sijeku i prepleću (§ 1.2).

8. Morfonološka posebnost južnočakavske akcentuacije

8.1. Iz navedenog se pregleda vidi da razlike u tvarnom izgledu jedinica nisu obavezno posljedica posebnih izvora nego mogu biti proizvod drukčijih morfonoloških pravila, a ponekad i istih pravila u drukčijem poretku. Ta će nam činjenica pomoći da lakše shvatimo neslaganja između novljanske i hvarske akcentuacije.

Ostavljaajući po strani osobine po kojima se Hvar približuje Vrgadi ili Senju (Jurišić, 1966; Mogaš, 1966), na ovom ću mjestu voditi računa samo o crtama na koje sam se obazirao i u prethodnim odjeljcima. Zanimarene će biti i glasovne preoblike: boja samoglasnika, prelaženje u dvoglase, hvarsko duljenje 'a > a'a (*ba'aba*), suglasničke asimilacije i disimilacije — *dc* > *tc* > *c* ili *dc* > *lc* (*guca* — *gulca*), prijelaz *ɫ* > *j* itd. Navedene bi pojave nepotrebno zamrsile ovo izlaganje i ne bi pridonijele ništa razumijevanju prozodijskih pitanja.

8.2. Novljanska se akcentuacija daje morfološki objasniti ako pretpostavimo postojanje ovih četiriju pravila:

(M) morfološki pomak siline s nastavka na posljednju moru osnove u primjerima kao *suuh-j+'a, div-oj-k+'a, NApl viin+'a* > *su'uh-j+a, div-o'j-k+a, vi'in+a*;

(V) vokalizacija prazne more između dva suglasnika (umetanje nepostojanog *a*) — *st'ar-oc+^o, kot-ol+^o* > *st'ar-ac+^o, kot-al+^o*;

(S) duljenje samoglasnika ispred zvonkog, sonantnog glasa u zatvorenom slogu — *sta'r-c+a, kot-al+^o, kol-c+a, div-o'j-k+a* > *staa'r-c+a, kot-aal+^o, kool-c+a, div-oo'j-k+a*;

(P) unazadni pomak siline sa slabe more (prazne ili uopće neslogotvorne) na prvu jaku (samoglasničku, slogotvornu) — *staa'r-c+a*, *kot-aal+°*, *div-oo'j-k+a* > *sta'ar-c+a*, *kot-a'al+°*, *div-o'oj-k+a*.

Navedena pravila izražavaju preobliske o kojima smo već govorili (§ 3.4 — 8). Spomenuto je također da crtica obilježuje granicu između morfema unutar osnove a + granicu između osnove i nastavka (§ 7.2); simbol ° označuje praznu moru.

8.3. Prije nego pregledno prikažem davanje preobliska (M), (V), (S) i (P), potrebno je ukratko objasniti kako se obrađuje mjesto siline i kako se vrši morfološki pomak.

Svaki morfem — korijen, umetak, nastavak — mora u rječniku sadržavati obavijest o pripadnosti datom akcenatskom tipu. U skladu s tom obaviješću i sa strukturom sloga, prozodijska pravila uvode silinu i vežu je uz određenu moru. Tako npr. korijen *star* pripada tipu II i nosi silinu na posljednjoj mori; u slijedu *star-°c+°* posljednja je mora korijena samoglasnika *a*, u slijedu *star-c+a* posljednja je mora zvonki suglasnik *r*, koji zatvara slog jer nije odvojen od slijedećeg suglasnika *c* praznom morom °. Korijeni kao *kol* nemaju vlastitog akcenta; kad se sufiks *c* povezuje s takvim korijenima, silina je u svim padežima na nastavku (tip III). Ali u toku tvorbe i preobličavanja, akcenat se, uslijed različitih pomaka, može naći na umetku — *kol-'ac+°*, ili čak na korijenu: u Gpl imamo na Hvaru *kðloc* < *k'ol-oo-c+°* < *k'ol-aac+°* < *k'ol-°°c+°* < *kol-°°c+°* < *kol-°c+°*. Na akcenatske pomake u Gpl, koji su vezani s pitanjima metatonije, ovdje se neću posebno osvrnati.

8.4. Imenice kao *suša*, *straža*, *voľa*, *koža*, *divojka*, *lokarda* nose u polazištu silinu na nastavku i po tome se razlikuju od imenica kao *ribica* sa silinom na korijenu te od imenica kao *svičica* sa silinom na sufiksu. Pomak se akcenta vrši uslijed prisutnosti stanovite kategorije sufiksa, koji su u slavenskim riječima pravi tvorbeni nastavci: *suuh-j+a*, *div-oj-k+a*, a u tuđicama prividni osnovni nastavci: *lokar-d+a*. Posuđenice se izjednačuju s izvedenicama zato što su im bliske po glasovnom sastavu.

Pomak siline s nastavka na posljednju moru osnove može i sam po sebi označiti odnos izvedenosti, čak i onda kad tvorbenog nastavka nema. Množina se imenica srednjeg roda smatra izvedenim oblikom u odnosu na jedninu, iako nema umetka koji bi to stvarno pokazivao: Gsg *sel+°a*, *viin+°a* — NApl *s'el+a*, *vi'in+a*. Postupak je vrlo star, i nalazimo ga već u baltoslavenskom: *warn+°a* »crna« — *wa'rn+a* »vrana«.

8.5. Primjena morfonoloških pravila (M), (V), (S) i (P) na spo-
jenice (sintagme) koje nas ovdje zanimaju, pregledno se može pri-
kazati ovako:

(M)	(V)	(S)	(P)	
<i>pr'ag+°</i>	—	—	—	<i>prāg</i>
<i>di'm+°</i>	—	<i>dii'm+°</i>	<i>di'im+°</i>	<i>dīm</i>
<i>sta'r-c+a</i>	—	<i>staa'r-c+a</i>	<i>sta'ar-c+a</i>	<i>stārca</i>
<i>bob+°</i>	—	—	<i>b'ob+°</i>	<i>bōb</i>
<i>kot-ol+°</i>	<i>kot-al+°</i>	<i>kot-aal+°</i>	<i>kot-a'al+°</i>	<i>kotāl</i>
<i>kot-l+a</i>	—	—	—	<i>kotlā</i>
<i>kab-ol+°</i>	<i>kab-al+°</i>	<i>kab-al+°</i>	<i>kab-a'al+°</i>	<i>kabāl</i>
<i>kab-l+a</i>	—	—	—	<i>kablā</i>
<i>kol-°c+°</i>	<i>kol-ac+°</i>	—	<i>kol-'ac+°</i>	<i>kolāc</i>
<i>k°l-c+a</i>	—	<i>kool-c+a</i>	—	<i>kōlcā</i>
<i>guud-°c+°</i>	<i>guud-ac+°</i>	—	<i>guud-'ac+°</i>	<i>gūdāc</i>
<i>guud-c+a</i>	—	—	—	<i>gūcā</i>
<i>piis-m+°</i>	—	—	—	<i>pīsmō</i>
<i>jaap-n+°</i>	—	—	—	<i>jāpnō</i>
<i>div-o'j-k+a</i>	—	<i>div-oo'j-k+a</i>	<i>div-o'oj-k+a</i>	<i>divōjka</i>
<i>loka'r-d+a</i>	—	<i>lokaa'r-d+a</i>	<i>loka'ar-d+a</i>	<i>lokārda</i>

Prije primjene pravila (M), imamo oblike *div-oj-k+a* i *loka-
d+a*, a svi su ostali oblici u polazištu jednaki onima što ih dobi-
vamo nakon (M).

8.6. Unazadni pomak siline u primjerima kao *divojka*, *lokarda*,
suša, *straža*, *NApl sela*, *vina* zavisi isključivo od morfoloških čini-
laca i nije vezan uz određenu fonološku strukturu. Ali u velikom
broju slučajeva primjećujemo prisutnost suglasničkog umetka, a u
skladu s tim i prisutnost skupa CC, gdje prvi član pripada jed-
nom morfemu a posljednji ulazi u sastav drugog, C-C: *suH-Ja*,
straG-Ja, *voL-Ja*, *koZ-Ja*, *divoJ-Ka*, *kleT-Va*, *pečeN-Ka*, *pečuR-Va*.
Djelomična podudarnost morfološkog pomaka s određenom fono-
loškom strukturom nije činjenica bez važnosti i bez posljedica.
Tuđice su izložene djelovanju morfološke metatakse baš uslijed
naročitog glasovnog sastava (§ 8.4): *lokaR-Da*, *mareN-Da*, *kasaR-
-Na*, *lanteR-Na*, *gušteR-Na*, *faR-Ba*, *fraJ-La*.

Hvarska metataksa *kotlā* > *kōtla* nije ništa drugo do pretva-
ranja djelomične podudarnosti između morfoloških i fonoloških čini-
laca u potpunu i sustavnu podudarnost. Pravilo je (M) zamije-
njeno pravilom (MF): pomak se više ne vrši u okviru date morfo-
loške kategorije nego u okolini određenoj i morfološki i fonološki.
Preoblika je postala općenitija, jer se primjenjuje u prisutnosti
skupa C-C, obuhvaćajući i spojnice što su ranije ostajale po strani:
koT-La, *piS-Mo*, ali je u isti mah postala i specifičnija, jer joj

izmiču kategorije u kojima nema skupa C-C: NApl $seL+a$, $viN+a$. Pomak se ne vrši ni onda kad skup CC nije rastavljen morfološkom granicom: $po-sl+a > poslā$.

8.7. Sada razumijemo zašto na Hvaru postoje odnosi Gsg $selā$, $vinā$: NApl $selā$, $vinā$; Gsg $pisma$: NApl $pisma$; Gsg $kōtla$: $postlā$. Tu nije u pitanju ni analogija, ni utjecaj štokavskog, ni iznimka, nego je posrijedi dosljedna primjena pravila (MF). To pravilo osvjetljuje u isti mah i podrijetlo »prozodijske težine« u zatvorenom slogu (§ 6.9).

Budući da preoblika (MF) dovodi u opasnost razliku između akcenatskih tipova II i III: $sta'arca$ — $kriivc'a > kri'ivca$, u sustav bi valjalo uvesti novo pravilo (P'), pomak siline $V'V > 'VV$ u okviru tipa II: $sta'arca > st'arca$ (§ 6.1). Ali (P') uzrokuje nesuvislost u prozodijskim odnosima na površini, te struktura sloga postaje zamršena i nejedinstvena (§ 6.3). Preoblika (P''), meta-tonija $V'V > 'VV$ u okviru tipa III: $ko'olca > k'oolca$, $sto'ol > st'ool$, uspješno rješava sva protuslovlja i povećava učinkovitost sustava (§ 6.4 — 5). Međutim, gramatika je postala složenija: sa drži dva nova pravila, (P') i (P''), od kojih je posljednje naročito teško primijeniti: pomak $V'V > 'VV$ u tipu III mora obuhvatiti spojenice kao $ko'olca$, $sto'ol$, ali se ne smije odnositi na spojenice kao $kri'ivca$, $kra'a$.

Željeni se učinak može postići i bez dodavanja novih pravila (P') i (P''). Dovoljno je preinačiti redosljed preoblika: (MF) — (V) — (S) — (P) → (MF) — (V) — (P) — (S), tj. izvršiti pomak sa slabe more na jaku prije duljenja: $ko'olca$, $st'ol > k'oolca$, $st'ool$. Kad se produljuje samoglasnih pod silinom, ova ostaje na prvoj mori, što znači da je ton silazan, usp. $br'odv > br'oodv$ (§ 3.3). Nakon premetanja pravilā, duljenje ispred zvonkih gubi prvobitni smisao, te se (S) može zamijeniti preoblikom (Z), duljenjem ispred zvučnih. (Z) ima dvije prednosti u odnosu na (S): a) obuhvaća veći broj slučajeva; b) u skladu je s univerzalnim fonetičkim načelima (§ 5.5 — 6).

8.8 Preostaje mi da pregledno prikažem primjenu pravila (MF), (V), (P) i (Z). Polazište se u odnosu na novljanski sustav odlikuje time što spojenice kao dim , $starca$ nemaju silinu na zvonkom suglasniku, jer je razlika između zvonkih i šuštavih prozodijski ukinuta (§ 6.9). U skladu s novom slogovnom strukturom, pomak siline s nastavka na posljednju moru osnove po pravilu (MF) uzima u obzir samo jake, slogotvorne more: $lokar-d+a > lok'ar-d+a$ kao $kot-l+a > k'ot-l+a$, $kriiv-c+a > kri'iv-c+a$ kao $piis-m+o$ $pi'is-m+o$.

(MF)	(V)	(P)	(Z)	
<i>pr'ag</i> +°	—	—	<i>pr'aag</i> +°	<i>prôg</i>
<i>d'im</i> +°	—	—	<i>d'iim</i> +°	<i>dîm</i>
<i>st'ar-c+a</i>	—	—	<i>st'aar-c+a</i>	<i>stôrca</i>
<i>bob</i> +°	—	<i>b'ob</i> +°	<i>b'oob</i> +°	<i>bôb, buôb</i>
<i>stol</i> +°	—	<i>st'ol</i> +°	<i>st'ool</i> +°	<i>stôl, stuôl</i>
<i>kraal</i> +°	—	<i>kra'al</i> +°	—	<i>krôj</i>
<i>kot-ol</i> +°	<i>kot-al</i> +°	<i>kot-'al</i> +°	<i>kot-'aal</i> +°	<i>kotôl</i>
<i>k'ot-l+a</i>	—	—	—	<i>kôtla</i>
<i>kab-ol</i> +°	<i>kab-al</i> +°	<i>kab'-al</i> +°	<i>kabr-'aal</i> +°	<i>kabôl</i>
<i>k'ab-l+a</i>	—	—	<i>k'aab-l+a</i>	<i>kôbla</i>
<i>kol-oc</i> +°	<i>kol-ac</i> +°	<i>kol-'ac</i> +°	—	<i>kolâc</i>
<i>k'ol-c+a</i>	—	—	<i>k'ool-c+a</i>	<i>kôlca</i>
<i>guud-oc</i> +°	<i>guud-ac</i> +°	<i>guud-'ac</i> +°	—	<i>gūdâc</i>
<i>gu'ud-c+a</i>	—	—	—	<i>gūlca</i>
<i>ja'ap-n+o</i>	—	—	—	<i>jôpno</i>
<i>div-'oj-k+a</i>	—	—	<i>div-'ooj-k+a</i>	<i>divôjka</i>
<i>lok'ar-d+a</i>	—	—	<i>lok'aar-d+a</i>	<i>lokôrda</i>

8.9. Potiskivanje pravila (M) pravilom (MF) predstavlja, s morfološkog gledišta, glavnu posebnost južnočakavske akcentuacije u odnosu na osnovnu. Izmjena u redosljedju preoblika i zamjena (S) preoblikom (Z) posljedica su pravila (MF), koje počiva na novom tumačenju uvjeta potrebnih za pomak siline s nastavka na posljednju moru osnove.

Vrgadinski su govori sačuvali preobliku (M), pa zato u njima izostaju i druge južnočakavske osobitosti. Od devet osobina koje navodi Jurišić (§ 2.3) kao dokaz za genetičku bliskost sa sjeverom, sedam potječu iz različite primjene morfoloških pravila:

Vrgada i Novi

(M) + (V) + (S) + (P)

Hvar i Brač

(MF) + (V) + (P) + (Z)

Osma crta, *krāva* — *krāva*, mlađa je pojava i nema za utvrđivanje genetičkih veza jednaku važnost; ali i ona se dovodi u posrednu vezu s južnočakavskom metataksom i strukturom sloga (§ 6.6 — 7). Deveta razlika, čuvanje ili gubljenje dužine iza akcenta, morfološki se objašnjava odsutnošću ili prisutnošću pravila (Kp), usp. § 7.8. Ta osobina nije beznačajna samo s dijakroničkog stajališta: ona nije kadra ukazati ni na prostornu bliskost.

Ako uzmemo u obzir samo ono što je bitno za utvrđivanje srodnosti po podrijetlu, možemo reći da se Vrgada udaljuje od južnih otoka po jednoj osobini, (M) — (MF).

9. Privremeni zaključak

9. 1. U ovom sam prilogu pokušao osvijetliti neke prozodijske crte koje su značajne za određivanje genetičke bliskosti između sjevernih i južnih čakavskih govora te ovih posljednjih i posavskih. Svrha mi nije bila ni potvrđivanje ni pobijanje Belićevih postavaka (§ 1.2 — 5) nego dokazivanje da se na osnovu tih postavaka o srodnosti po podrijetlu uopće ne može raspravljati.

Za drugu priliku ostavljam dijakroničko tumačenje akcentatskih osobina po kojima se »prelazni« čakavski govori udaljuju od sjeverozapadnih. Poseban rad valja posvetiti i postanku posavskog prozodijskog sustava. Tek nakon tih pripremnih rasprava moći će se odgovoriti na pitanje da li između posavske i hvarske akcentuacije postoji veza čvršća od one što spaja čakavski sjever i jug.

9.2. Jedna je činjenica, ipak, već i sada očigledna. Ono u čemu je Belić vidio glavnu razliku između Novog i Hvara te najčvršću spojnicu između Hvara i Posavine — uzlazni ili silazni ton u riječima kao *dim*, *starca*, *divojka*, *kabal*, *stol* — ne približuje genetički južnočakavske i posavske govore. Silazni je ton na Hvaru posljedica metatakse *kriivc'a* > *kri'ivca* : *kriiv'ac*, *o(t)c'a* > *'o(t)ca* : *ot'ac*, a takva pomaka u Posavini nema. Odnosi *ocã* : *otãc* i *õca* : *õtac* (Ivšić, 1913) prema južnočakavskom *õca* : *õtãc*, jasno pokazuju da su posrijedi dvije različite akcentuacije. U jednom slučaju silina prelazi s posljednjeg sloga na pretposljednji ili, bolje rečeno, s nastavka na osnovu, uslijed prisutnosti skupa C-C (§ 8.6): *ot-c+a* > *'ot-c+a*, ali *ot-õc+'õ* > *ot-ac+'õ* > *ot-'ac+õ* = *õtãc*. U drugom slučaju silina ostaje na starom mjestu: *ot-c+a* = *ocã*, unatoč prisutnosti skupa C-C, ili se fonološki ostvaruje na slogovnoj granici: *o-'tac*, *o-'ca*, a fonetički je dvosložna: *õ-tãc*, *õ-cã*, kao u novoštokavskim sustavima (Junković, 1968, 1970). Budući da skup C-C u Posavini ne uzrokuje metataksu., silazni ton u riječima kao *dîm*, *stârca* nije dijakronički jednak silaznom tonu na istim slogovima u južnočakavskim govorima.

9.3. Stanovita neslaganja između Hvara i Brača (Hraste, 1940), iako beznačajna za utvrđivanje srodnosti po podrijetlu, zanimljiva su i s dijakroničkog i s tipološkog gledišta. Buduća će nam istraživanja pokazati pravu narav tih neslaganja i objasniti njihov izvor. Opisi kojima raspolažemo nisu ni dosta iscrpni ni dosta sigurni, te bi bilo preuranjeno izvoditi već sada konačne zaključke.

Pravilo (MF) zavisi od morfoloških i od fonoloških činilaca (§ 8.6). Dosta je teško odrediti razliku unutar akcenatskog tipa III: *brõzdã* (*braazd'a*), *dîkã*, *kûmã*, *lûkã*, *mûkã*, *pîlã*, *ženã*, *kozã*, *sestrã* — *crikva*, *klětva*, *sûša*, *strõža* (*stra'aža*), tj. razliku između imenica koje čuvaju silinu na nastavku i onih što ju premještaju na posljednju moru osnove. Čini se da su u prvu skupinu išle, bar u

početku, riječi što se više nisu osjećale kao izvedenice, a u drugu žive izvedenice i tuđice. Ako prihvatimo takvu pretpostavku, glagol bi *pīliti* bio izveden iz *pīlā*, a *sūšiti* iz *sūh* isto kao i *sūša*, što znači da je *pīlā* polazni oblik a *sūša* izvedeni. Metataksa je, s druge strane, vezana uz prisutnost skupa C-C, gdje su suglasnici odvojeni morfološkom granicom, a ta se odvojenost tvorno očituje umetanjem nepostojanog *a*.

Uzroke razmimoilaženjima između hvarske i bračke metatakse valjalo bi, po mom mišljenju, tražiti u spomenutim morfološkim i fonološkim značajkama.

9.4. Različito tumačenje skupa C-C vjerojatno je u osnovi ovih neslaganja:

Hvar — *posōl-poslā*, *smūtña-smūtñe*, *bōnda-bōnde*,
jōpno-jōpna

Brač — *posōl-pōsła*, *smūtñā-smutñē*, *bōndā-bondē*,
jōpōñ-jōpna

Budući da se u nekim padežima sufiks odvaja od posljednjeg korijenskog suglasnika umetanjem *a* po pravilu (V), na Braču je drugi suglasnik shvaćen kao tvorbeni nastavak svaki put kad je posrijedi umetanje: *po-sl+’a* postaje *pos-l+’a* kao *kot-l+’a* uslijed *po-s^ol+’^o* > *po-sal+’^o* kao *kot-^ol+’^o* > *kot-al+’^o*, što preobličuje *po-sal+’^o* u *pos-al+’^o*. Obrnuti postupak, ali isti uzrok, vidimo u imenica ženskog roda. Tu se nepostojano *a* umeće samo u Gpl: *crikov* < *crikaav* prema *crikva*. Kad se prazni nastavak zamijeni punim: *smutñ+ih* — *bond+ih*, umetnutog *a* više nema, pa se suglasnici *ñ* i *d* ne shvaćaju kao sufiksi: *smutñ+’a* — *bond+’a*; odsutnost skupa C-C povlači za sobom odsutnost metatakse.

9.5. U prilog iznesene pretpostavke mogao bi se navesti i brački primjer *jōpōñ* — *jōpna*. U imenica srednjeg roda primjećujemo također prodor punih nastavaka u Gpl: *sūkno* — *sūknih*, *klūko* — *klūkih* pored starijeg *klubōk*. Prijelazom u imenice muškog roda, gdje umetnuto *a* uvijek postoji bar u Nsg, *jōpno* → *jōpōñ* < *jaap-^oñ+’^o* > *jaap-añ+’^o* > *jaap-’añ+’^o* > *jaap-’aañ+’^o* suglasnik je *n* sačuvao vrijednost osnovnog nastavka, a time su ostvareni uvjeti potrebni za primjenu pravila (MF): *jaap-n+’a* > *ja’ap-n+a*.

Na taj se način stvara dojam da silinu privlači umetnuto *a*, koje se, naravno, produljuje ispred zvučnih suglasnika. Time bi se onda mogao protumačiti i Asg *jōglu*, gdje je također *a* umetnuto između *j* i *g* a zatim produljeno. Jasnija bi postala i kolebanja na Hvaru: *jaglā* — *jōgla*. Međutim, sve bi navedene pretpostavke valjalo provjeriti a navedene osobine pobliže proučiti.

9.6. Još je neizvjesnije podrijetlo ovakvih razlika:

Hvar — *badôñ-bôdña, katanâc-katônca, ogôñ-ôgna, kolâc-kôlca*

Brač — *badôñ-badña, katânac-katônca, ôgoñ-ôgña, kolâc-kolcâ*

Na Braču se pored *badña* čuje i *bãdña*, a na Hvaru pored *katônca* postoji i oblik *katancâ* (u Vrbanju čak i *stolcâ*).

Možda bi najjednostavnije bilo vidjeti u spomenutim riječima nesigurnost u tumačenju skupa C-C i stanovita ujednačavanja. Odnos *posôl* : *poslâ* i *posôl* : *pôsla* uzrokovao bi dvojakost kao *badôñ* : *badña* i *badôñ* : *bôdna*, *kolâc* : *kolcâ* i *kolâc* : *kôlca*, *stôlâc* : *stolcâ* i *stôlâc* : *stôlca*. Odsutnost metatakse *posôl* : *poslâ* ima za posljedicu silinu na istom slogu u Nsg i Gsg, dakle ujednačenost značajnu za tip II: *stârac* : *stôrca*, pa odatle *katânac* — *katônca*, *ôgoñ* : *ôgña*. Ali takvo mi se objašnjenje čini prilično površnim.

9.7. Nove izvedenice *fratôr* — *fratôrâ* »samostan« i *pôlâc* — *pôlca* »bolest na lozi« prema *frôtar* — *frôtra* i *pâlac* — *pôlca* pokazuju da silina na kraju spojenice ostaje i danas obilježje koje ima vrijednost tvorbenog sufiksa (§ 8.4). Oblici *fratôrâ* i *pôlca* razlikuju se po tome što u prvom nema pomaka na posljednju moru osnove, a pomak izostaje jer nema skupa C-C. Iz odnosa *frôtra* : *fratôrâ* i *pôlca* : *pôlca* < *paal-c+'a* proizlazi da pripadnost tipu III djeluje na prirodu osnovnog nastavka: prividni sufiks (^o)r i neproizvodni sufiks (^o)c u spojenicama *fr'aat-^or+^o* i *p'al-^oc+^o* postaju pravi i proizvodni sufiksi u izvedenicama *frat-aar+^o* i *paal-^oc+^o*. Nije, dakle, isključena mogućnost da akcenatske razlike između pojedinih govora na Hvaru i Braču potječu iz nejednakog shvaćanja proizvodnosti i izvedenosti. Potvrde su oskudne i ne dopuštaju detaljniju analizu.

Prilike na Visu (Hraste, 1937a) ne razlikuju se, s obzirom na crte koje nas zanimaju, od onih na Hvaru i Braču.

9.8. U ovom prilogu nisu samo predložena neka nova rješenja nego je postavljen i stanovit broj novih pitanja. Svrha je u oba slučaja ista: napustiti jalovo raspravljanje o naravi i važnosti izdvojenih izoglosa i zamijeniti ga proučavanjem čitavih sustava i kategorija. Nakon Saussurea, Hjelmsleva i Trubeckog, u doba Chomskog i Šaumjana, suvremena čakavska dijalektologija ne može živjeti od pozivanja na seobe stanovništva, na spoljašnje utjecaje, na svemoćnu nemoć analogije. Novim ciljevima moraju odgovarati nove staze, a njih valja krčiti. Ako ovaj rad posluži kome kao poticaj ili čak kao putokaz, neće biti uzaludan trud što je u nj uloženo.

BIBLIOGRAFSKI PODACI

- BELIĆ, Aleksandar, *Zamětki po čakavskim govoram*, IAN, Petrograd, 1919.
Akcentatske studije I, Beograd, 1914.
O čakavskoj osnovnoj akcentuaciji, Glas SAN, Beograd, 1935.
Iz srpskohrvatske akcentologije i dijalektologije, JF 19, Beograd, 1951—1952.
- FINKA, Božidar, *Čakavsko narječje*, Čakavska rič 1, Split, 1971.
- HRASTE, Mate, *Čakavski dijalekat ostrva Hvara*, Biblioteka JF 8, Beograd, 1937.
Osobine govora ostrva Visa, ZbAB II, Beograd, 1937a.
Čakavski dijalekat ostrva Brača, SDZb 10, Beograd, 1940.
O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj, Filologija 1, Zagreb, 1957.
Osnovna akcentuacija Biograda na moru i njegove okolice, Filologija 2, Zagreb, 1959.
- IVŠIĆ, Stjepan, *Prilog za slavenski akcentat*, Rad JA 187, Zagreb, 1911.
Današnji posavski govor, Rad JA 196—197, Zagreb, 1913.
Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike, ZbFF 1, Zagreb, 1951.
- JAKIĆ-CESTARIĆ, Vesna, *Iz akcentuacije čakavskih kopnenih govora*, Radovi Instituta JA u Zadru 6—7, 1960.
- JUNKOVIĆ, Zvonimir, *La fonction contrastive et l'accentuation du serbo-croate*, La linguistique 2, Pariz, 1968.
Napomene o naglasku, Jezik 1, Zagreb, 1969.
Naglasak na proklitici, Jezik 1, Zagreb, 1970.
- JURIŠIĆ, Blaž, *Rječnik govora otoka Vrgade I*, Biblioteka HDZb, Zagreb, 1966.
- MOGUŠ, Milan, *Današnji senjski govor*, Senjski zbornik 2, Senj, 1966.